

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 75:2-78(497.4Ljubljana)"15/17"

Prejeto: 3. 10. 2011

Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine v župnijskih cerkvah in podružnicah

ANA LAVRIČ

doc. dr., znanstvena svetnica

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: lavric@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava bratovščine, ki so v baročnem času delovale po ljubljanskih neredovnih cerkvah. Največ jih je bilo v stolni cerkvi pri Sv. Miklavžu, in sicer (nad)bratovščina presvetega Rešnjega telesa (obnovljena 1592), plemiška družba oz. bratovščina sv. Dizma (1688), bratovščina trgovcev z imenom Odrašenika sveta (1598 ali 1599), bratovščina Svete Trojice (1688), duhovniška bratovščina sv. Križu in sv. Filipa Nerija (1706) ter bratovščina sv. Janeza Nepomuka (1730). Pri šenklavški podružnici sv. Florijana je delovala bratovščina Žalostne Matere Božje (1713), povezana s tamkajšnjo milostno podobo, pri Sv. Petru pa bratovščina Pomoči umirajočim za srečno zadnjo uro (1713), povezana s posebno pobožnostjo t. i. Marijinih poti. Poleg teh je v mestu delovalo še nekaj drugih bratovščin (npr. bratovščine krščanskega nauka, gosposke služinčadi in kočijažev). V članku sta na kratko predstavljena namen in dejavnost omenjenih pobožnih združb, posebna pozornost pa je posvečena njihovemu umetnostnemu prizadevanju. O slednjem poleg arhivskih virov pričuje tudi dragocena spomeniška dediščina, ki je v primerjavi s skromnimi relikvi redovnih bratovščin bogatejša in v večji meri ohranjena in situ.

KLJUČNE BESEDE: bratovščine, baročna umetnost, Ljubljana, Andrej Brezl (Wrezl), Janez Peter Gimbler, Janez Krstnik Hardt, Andrej Jožef Jamšek, Simon Marckenpeckb, Valentin Metzinger, Andrej Tros

ABSTRACT

THE BAROQUE CONFRATERNITIES IN LJUBLJANA AND THEIR ART COMMISSIONS. CONFRATERNITIES AT PARISH AND SUCCURSAL CHURCHES

The article focuses on the baroque confraternities founded at non-monastic churches in Ljubljana. Most of them were founded at the Cathedral of St. Nicholas, among them the Archconfraternity of Corpus Christi (re-established in 1592), the Noble Society or Confraternity of St. Dismas (1688), the confraternity of merchants named Salvator Mundi (1598 or 1599), the Confraternity of the Holy Trinity (1688), the Confraternity of the Priests of the Holy Cross and St. Philip Neri (1706), and Confraternity of St. John of Nepomuk (1730). The Confraternity of Our Lady of Sorrows (1713), also associated with the local image of grace, was founded at the Church of St. Florian, which was the succursal church of the Cathedral of St. Nicholas. Active within the Church of St. Peter was the Bona Mors Confraternity (1713), which involved the special devotion »via sanctae Mariae«. There were also several other confraternities active in Ljubljana, such as the confraternities of Christian doctrine, and confraternities of servants and coachmen. The article briefly outlines the purpose and activities of the above mentioned religious associations, placing special emphasis on their artistic efforts. Evidence of the latter is not only provided by archival sources but also by a valuable artistic legacy which, compared to the rather modest remains of monastic confraternities, is much richer and for the most part preserved in situ.

KEY WORDS: confraternities, baroque art, Ljubljana, Andrus Brezl (Wrezl), Johann Peter Gimbler, Johann Baptista Hardt, Andreas Josef Jamšek, Simon Marckenpeckb, Valentin Metzinger, Andreas Tros

Prispevek obravnava bratovščine, ki so v baročnem času delovale po ljubljanskih neredovnih cerkvah. Kar šest jih je bilo v stolni cerkvi sv. Miklavža, in sicer (nad)bratovščina presvetega Rešnjega telesa (obnovljena 1592), plemiška družba oz. bratovščina sv. Dizma (1688), bratovščina trgovcev z imenom Odrešenika sveta (1598 oz. 1599), bratovščina Svete Trojice (1688), duhovniška bratovščina sv. Križa in sv. Filipa Nerija (1706) ter bratovščina sv. Janeza Nepomuka (1730). Pri šenklavški podružnici sv. Florijana je delovala bratovščina Žalostne Matere Božje (1713), povezana s tamkajšnjo milostno podobo, pri Sv. Petru pa bratovščina Pomoči umirajočim za srečno zadnjo uro (1713), povezana s posebno pobožnostjo t. i. Marijinih poti. V mestu in njegovi bližnji okolici je poleg teh delovalo še nekaj drugih bratovščin, a jim v okviru te predstavitve ni posvečena večja pozornost. Prispevek predstavlja osnovni namen in dejavnost pobožnih združb, osredotoča pa se zlasti na njihova umetnostna prizadevanja. Poleg arhivskih virov priča o teh tudi dragocena spomeniška dediščina, ki je bogatejša od razmeroma skromnih reliktoev redovnih bratovščin in v večji meri ohranjena *in situ*. V umetnostnozgodovinskem pisanju je bila doslej že večkrat obravnavana, vendar skoraj nikoli s stališča bratovščin kot naročnic; te se kot izredno pomemben naročniški subjekt kažejo prav v zvezi z ljubljansko stolnico.¹

***

Bratovščine v stolni cerkvi

Po Dolničarju je imela »prednost pred vsemi drugimi bratovščinami v Ljubljani glede starosti kot glede dohodkov« **bratovščina sv. Rešnjega telesa**.² Prva združba s tem imenom se pri Šenklavžu omenja že leta 1399, in sicer kot bratovščina ljubljanskih krojačev.³ Ko je bila šenklavška cerkev z ustanovitvijo škofije leta 1461 povišana v stolnico, je pri novem oltarju sv. Rešnjega telesa dobila sedež istoimenska bratovščina, ki je bila sprva zelo cvetoča, nato pa je v času protestantizma njeno delovanje povsem zamrlo.⁴

Obnovljena je bila pod škofom Janezom Tavčarjem; na prošnjo stolnega dekana Boštjana Zamujena in kanonika Tomaža Hrena je bila 11. junija 1592 pridružena rimski nadbratovščini pri sv. Lovrencu »in Damaso« in je s tem postala deležna njenih privilegijev.⁵

Dokumenti o ponovni ustanovitvi in ohranjenih pravilih razkrivajo, da je imela bratovščina izrazito protireformacijski in rekatolizacijski značaj; s češčenjem evharistije, slovesnimi procesijami in častnim spremstvom svete popotnice k umirajočim se je zoperstavljala luteranstvu ter v duhu tridentinskega koncila utrjevala in pospeševala katolištvo. Pred sprejemom v bratovščino so bodoči člani opravili življenjsko spoved in zmolili tridentinsko veroizpoved. Njihove dolžnosti so bile mesečna spoved in sv. obhajilo, spoved in sv. obhajilo na kvatrne dni ter ob praznikih (za božič, veliko noč, binkošti in telovo), obvezne molitve (del rožnega venca ali pet očenašev in zdravamarij v spomin, da je bil zakrament sv. Rešnjega telesa ustanovljen na četrtek, tj. na peti dan v tednu (*feria V.*), oz. v spomin na pet Kristusovih ran), udeležba pri bratovščinskih shodih ob kvatrnih nedeljah in denarni prispevek za potrebe bratovščine, molitev za pokojne člane ob ponedeljkih po kvatrni nedelji, udeležba pri slovesni procesiji sv. Rešnjega telesa, molitev za bolne in spremljanje svete popotnice k umirajočim članom, udeležba pri pogrebu, vigiliji in maši za dušnici za pokojne člane.⁶

V ljubljansko bratovščino sv. Rešnjega telesa se je vpisalo veliko uglednih oseb; med svetnimi odličniki srečamo npr. cesarja Ferdinanda II. (III.) in Leopolda I., nadvojvoda Maksimilijana Ernesta in Leopolda Viljema, nadvojvodinje Marijo, Marjeto, Marijo Magdaleno, Eleonoro idr.⁷ Med dobrotniki, ki so bratovščino obdarovali ali se izkazali z raznimi ustanovami, je treba omeniti zlasti nadvojvodinji Marjeto, ki je postala španska kraljica, in Marijo Magdaleno, ki se je poročila na medičejski dvor; v dar sta poslali monštranci, lepša je bila Magdalenina, ki so jo izdelali augsburški zlatarji.⁸

¹ Izjemo v tem pogledu predstavlja zlasti prispevek Metode Kemperl: Bratovščine kot naročnice, str. 37–41.

² Dolničar: *Zgodovina*, str. 121–122, 276–277; prim. Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 67. Bratovščina je imela nekaj zemljišč in podložnikov. O njeni premožnosti govori tudi podatek, da so ob ukinitvi njene zadolžnice veljale kar 2.100 goldinarjev, gl.: Maček: *Mašne in svetne ustanove*, str. 279.

³ Dolinar: Bratovščina svetega Rešnjega telesa, str. 8.

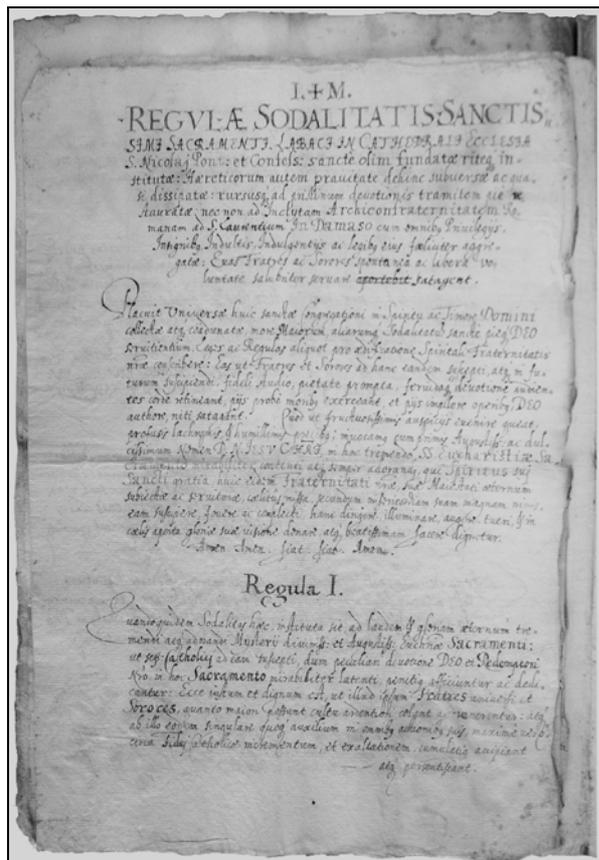
⁴ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 67–69; Oražem: Hrenov odnos, str. 300–302.

⁵ Dolničar: *Zgodovina*, str. 123–124, 277–278; Vrhovnik: Zatrte nekdanje cerkve, str. 391–392.

⁶ NŠAL, KAL, fasc. 233; NŠAL, ŠAL I., fasc. 24, skupaj s seznamom odpustkov; Gruden: Češčenje, str. 95; Dolinar: Bratovščina svetega Rešnjega telesa, str. 8.

⁷ Prim. Dolničar: *Zgodovina*, str. 122–125, 277–280; Vrhovnik: Zatrte nekdanje cerkve, str. 391; Dolinar: Bratovščina svetega Rešnjega telesa, str. 8. Bratovščinska matrikula naj bi bila ohranjena, a trenutno ni v razvidu.

⁸ Lavrič: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena*, str. 82–83.

Statut ljubljanske stolnične bratovščine sv. Rešnjega telesa (NŠAL, ŠAL I., fasc. 24).

V stari stolnici je bratovščina sprva »prestolovala« pri oltarju sv. Rešnjega telesa v prvi kapeli na severni strani ladje, leta 1636 pa je zamenjala prostor z oltarjem Svete Trojice na južni strani in si tam zgradila novo kapelo.⁹ Vanjo je postavila nov, bogato pozlačen oltarni nastavek, ki naj bi ga bil izdelal Ludvik Schönleben, s sliko sv. Treh kraljev (Gospodovega razglašanja) pa opremil Janez Frančišek Gladič.¹⁰ Kapelo je že leta 1639 poslikal Simon Marckhenpeckh, ki je za delo in material prejel 300 goldinarjev (od teh so mu jih 70 priznali, ker je poslikavo dokončal z oljnimi barvami).¹¹ Nasli-

kani prizori, vsebinsko vezani na evharistijo, so predstavljali cerkvene in svetne dostojanstvenike pri adoraciji Najsvetejšega, cesarja Rudolfa I., ki je razjahal konja in počastil sv. Rešnje telo, sv. Stanislava Kostka, ki so ga v boleznih angeli krepčali s presvetim Zakramentom, Mojzesovo in Aronovo darovanje Bogu, obhajilo sv. Katarine Sienske ter sv. Antona Padovanskega z oslom, ki je pokleknil pred monštranco.¹² Ustanovitev evharistije je kazala tabelna slika Zadnje večerje.¹³ Pri oltarju je bratovščina podeljevala beneficij sv. Simona in Juda.¹⁴

Leta 1639 je bratovščina od ljubljanskega kapitulja kupila Satlbergovo hišo, ki je stala na vzhodni strani stolne cerkve,¹⁵ in v letih 1640–1643 na njenem mestu po zgledu italijanskih »šol« (*scuole*) zgradila oratorij sv. Rešnjega telesa. Obsežno prestižno poslopje, »postavljeno po arhitektonskih pravilih«,¹⁶ je bilo dvakrat tako dolgo kot široko. V Valvasorjevem gradivu za veliko veduto Ljubljane (iz 1665–1666) ga lahko prepoznamo v dolgi, med frančiškanskim kompleksom in stolno cerkvijo stoječi zgodnjebaročni stavbi, ki jo v pritličju členijo arkade, v nadstropju velika pravokotna okna in pod streho ovalne line.¹⁷ Iz preddverja oz. spodnjega stebrišča¹⁸ so vodile široke stopnice do veže pred oratorijem, od tod pa je stopnišče teklo še naprej na pevski kor. Lep tlak je stavba dobila leta 1646. Kakor je razvidno iz vizitacij (1684), je bila dvorana velika, zelo svetla in izjemno lepo grajena, opremljena z enakimi sedeži na obeh straneh in s starim, a umetniško izdelanim oltarjem, ki je nekdam stal v

ljene za dokončanje poslikave v kapeli.

⁹ NŠAL, KAL, fasc. 327, pobotnice (med mojstri npr. Domenico Nimis, Jullio Urbanis, Francesco Donino idr.); Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 42. Za kapelo je bila zakristija za hrambo bogoslužne opreme, med inventarjem se posebej omenjajo svečniki, gl. ŠAL/Šk. prot., fasc. 6, št. 9/II, 1680, pp. 237 ss., 11. dec. 1680.

¹⁰ Dolničar: *Annales*, 130r (*Künstliche Malerey*); Dolničar: *Zgodovina*, str. 85, 234; Steska: *Slike v ljubljanskih cerkvah*, str. 50; Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 42–43, 68, 100, 104.

¹¹ NŠAL, KAL, fasc. 327. Marckhenpeckh je od bratovščine dobival tudi druga naročila, npr. za zlatitev bandera. Po njegovi smrti je leta 1640 slikarski pomočnik Johannes Munkh bratovščino zaprosil za izplačilo napitnine, obljub-

¹² Dolničar: *Zgodovina*, str. 95, 246; Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 58. Če je motiv sv. Antona z oslom res naslikal že Marckhenpeckh, je bil v Ljubljani in osrednji Kranjski prvi svoje vrste. Verjetneje se zdi, da je bil doslikan pozneje (morda ga je dodal Gladič).

¹³ Dolničar: *Zgodovina*, str. 95, 246; Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 61.

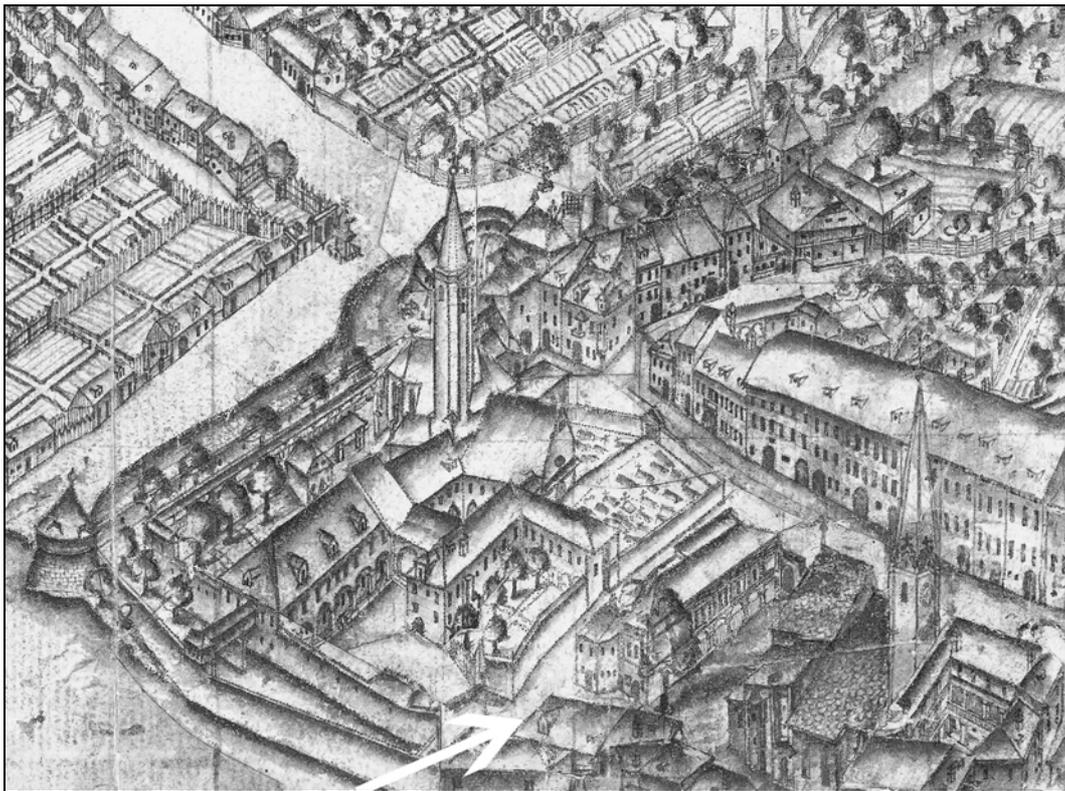
¹⁴ Žnidaršič Golec: *Dubovniki kranjskega dela*, str. 151, 261–262, 305; Dolničar: *Zgodovina*, str. 85, 234.

¹⁵ NŠAL, KAL, fasc. 327; prim. Dolničar: *Zgodovina*, str. 106, 121, 258, 275.

¹⁶ Dolničar: *Zgodovina*, str. 121, 275; prim. NŠAL, ŠAL/Viz. 5, pp. 42–43, Herbersteinove vizitacije iz leta 1684.

¹⁷ Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, VZ XVII, št. 337, gradivo za veliko veduto Ljubljane (repr. v: *Iconotheca Valvasoriana*, 17, Ljubljana 2008). Stavba je dobro vidna tudi na Trostovem bakrorezu v: Valvasor: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, št. 127, delno pa tudi na sliki ljubljanskega frančiškanskega samostana iz prve polovice 18. stol., gl. Stopar: *Ljubljanske vedute*, str. 63.

¹⁸ V stebrišču ali preddverju oratorija sv. Rešnjega telesa so ob sprejemu škofa Kuenburga postavili slavolok, gl. Dolničar: *Zgodovina*, str. 131, 285.

Gradivo za veliko veduto Ljubljane, detajl z oratorijem sv. Rešnjega telesa, 1665–1666, Zagreb, Bibliotheca Metropolitana (VZ XVII, št. 337, repr. po: Iconotheca Valvasoriana, 17, Ljubljana 2008).

stolnici v kapeli sv. Rešnjega telesa.¹⁹ Pritličje je bilo deloma namenjeno za hrambo bratovščinskega inventarja, deloma za stanovanje stolnih cerkvenikov.²⁰ Oratorij je bil tako prostoren (sprejel je do dva tisoč ljudi), da so v njem lahko priredili svečano pogostitev ob obisku cesarja Leopolda I., ko je leta 1660 v Ljubljani sprejel poklonitev deželnih stanov. Zelo pomembno vlogo je stavba odigrala med zidavo nove stolnice, saj so se v njej od leta 1701 do 1706 dogajala vsa običajna bogoslužna opravila.²¹ Člani so se shajali v oratoriju vsake kvatre; nagovor so imeli v kranjskem jeziku.²² V dvorani so izvajali tudi glasbo, kakor je mogoče sklepati iz podatka za leto 1710, ko so izvedli Dobrega pastirja, oratorij Mihaela Omerze.²³

Katoliško pripadnost in gorečnost je bratovščina najvidneje manifestirala s telovsko procesijo, zato si je za njen zunanji blišč vedno zelo prizadevala.²⁴ Udeleževala se je tudi drugih procesij, kakor npr. svetoletne, ob posvetitvi nove stolnice ipd.²⁵ V velikem tednu je skrbela za postavitve božjega groba (v oratoriju); vsako leto je najela mizarja, ki je kuliserijo postavil in po potrebi popravil ali dopolnil, ter slikarja, ki je slikarijo obnovil ali napravil na novo. Božji grob je npr. nekaj let zapored postavljaj mizar Melchior Franck, njegovo delo pa je navadno dokončal slikar Janez Peter Gimbler. Iz računskih postavk si je mogoče scenerijo božjega groba in transformacije le-te vsaj delno predstav-

¹⁹ NŠAL, ŠAL/Viz. 5, pp. 42–43.

²⁰ Na prostoru nekdanjega oratorija zdaj stoji stolno župnišče.

²¹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 121, 126, 275–276, 281; Vrhovnik: *Zatrite nekdanje cerkve*, str. 392, 407–408.

²² NŠAL, ŠAL/Viz. 5, pp. 42–43.

²³ Škerlj: *Italijansko gledališče*, str. 102; Höfler: *Glasbena umetnost*, str. 118–119, ki sklepa, da bi izvedbo oratorija lahko priredila bratovščina sama.

²⁴ Dolničar: *Zgodovina*, str. 107, 259. V času stare stolnice so prvi evangelij peli pod zvonikom, drugega v bližini škofijske palače v smeri slike Snemanja s križa, tretjega nedaleč od lipe v bližini oratorija sv. Rešnjega telesa, na katerem je bila slika Žalostne Matere Božje, in četrtega ob zakristiji sv. Rešnjega telesa pri podobi presvetega Zakramenta. Pri novi stolnici je šla procesija v isti smeri, postaje s Quaglievimi freskami pa kažejo začetke evangelijev.

²⁵ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 12, št. 22, p. 79, 28. avg. 1701, fasc. 12, št. 24, pp. 65–66, 1. maj 1707, fasc. 15, št. 32, p. 318, 21. jul. 1726.

Oltar sv. Rešnjega telesa, Ljubljana, stolnica.

ljati.²⁶ Za pridobitev potrebnega inventarja je bratovščina sodelovala tudi z drugimi obrtniki in umetniki, mdr. s slikarjem Janezom Krstnikom Hardtom.²⁷

²⁶ NŠAL, KAL, fasc. 327. Leta 1690 je Franck napravil tri nove loke in šest stebrov, razširil osem starih stebrov, staro lepenko na novo zlepil in dodal novo kuliso, Gimbler pa je naslikal dva velika angela, obnovil štiri stare loke in tri nove poslikal z rožami, osvežil osem starih stebrov in štiri nove okrasil z rožami, vhodni lok dopolnil s štirimi rožnimi grmički, na ozadje naslikal modro nebo ter na novo napravil napisni trak in napis na križu, leta 1691 je mizar izdelal dva nova loka in velikega pelikana, slikar pa na novo naslikal dve sceni z rožami in pelikana posrebril, leta 1692 je prvi izboljšal sedem lokov in izrezljal veliko vrtnico z listi, na katero so postavljali sv. Rešnje telo, drugi pa je vrtnico poslikal, nad njo napravil napis s srebrnimi črkami ter okrasil štiri stebre in sedem velikih lokov z belimi rožami in zelenimi listi, leta 1693 je namesto Gimblerja sodeloval Andrej Jožef Jamšek in naslikal prizor *Ece homo* z rožami, naslednje leto pa je bil na delu spet Gimbler, ki je v velikem siju naslikal Kristusa otroka s petimi ranami, velik kelih in vodnjak ter rože in napise na stebrih.

²⁷ NŠAL, KAL, fasc. 327. Hardt je leta 1689 napravil dve banderi in naslikal štiri grbe za katafalk. Za bratovščino sta mdr. delala tudi zlatarja Johann Raimundt Federer (1690)

V novi stolni cerkvi je telovska bratovščina dobila prostor v transeptu na severni strani. Oltarni nastavek in prizore nad njim je v letih 1703 in 1705 naslikal Giulio Quaglio. Predstavljajo tri teološke kreposti ter Habsburžana Rudolfa in Maksimilijana; prvi je duhovniku z Najsvetejšim odstopil konja, drugi je bil čudežno rešen iz nevarnosti, ko je počastil presveti Zakrament.²⁸ Nastavek krona bratovščinski simbol oz. grb, tj. s trnjem ovenčano Kristusovo srce in kelih z napisom *Zagotovilo ljubezni – Varni*. Pod njim sta bila nekdanj naslikana tudi sv. Simon in Juda, katerih praznik je bratovščina vsako leto slovesno obhajala.²⁹ Za središčni okras so uporabili Gladičevo podobo sv. Treh kraljev iz stare cerkve.³⁰ Leta 1704 so pred oltarjem zgradili grobnico za člane,³¹ 1716. so urejali tabernakelj in stopnice.³² Potrebno opremo in rekvizite so hranili v shrambi zraven kapele. Okoli srede 18. stoletja jim je Francesco Robba izklesal marmorno menzo (okrašeno z Jezusovim srcem) z umetniško izjemnima angeloma adorantoma.³³ Oltar sv. Rešnjega telesa je bil privilegiran »in perpetuum« za vse dni v letu (kot že oltar v stari stolnici, ki je obdržal privilegij tudi v času, ko so ga med zidavo nove stolnice prestavili v oratorij sv. Rešnjega telesa).³⁴

Na temo bratovščine sv. Rešnjega telesa je leta 1700 objavil imenitno pridigo Janez Svetokriški.³⁵ V njej spodbuja brate in sestre, naj vedno častijo in hvalijo sv. Rešnje telo, ki ima moč, da človeka obvaruje pred večno smrtjo, in mu daje deležnost

in Hans Georg Schaffer (1694), strugar Mathias Schmidt pa je po njenem naročilu izdelal šest velikih svečnikov za procesijo in eksekvijske (1692). V letih 1669–1687, ko je bil bratovščinski blagajnik Gabriel Eder, med sodelavci redno nastopa slikar Andreas Brezl (Wrezl), srečamo pa tudi slikarja Severina Praithenlackhnerja (1671/72) in Jamška (1680/81), mizarja MathiaBa Schreterja (1670/71, med 1677 in 1680), zlatarja Eliaba Sallingerja (med 1677 in 1680, 1686/87) idr., gl. NŠAL, KAL, fasc. 219.

²⁸ Dolničar: *Zgodovina*, str. 169, 324; Lavrič: *Zgodovina*, str. 463, 466, 470, 489; Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 66–68.

²⁹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 170, 325. Za stroške, povezane s praznikom sv. Simona in Juda, gl. NŠAL, KAL, fasc. 219.

³⁰ Stari nastavek so prodali podružnični cerkvi sv. Florijana, gl. NŠAL, KAL, fasc. 232.

³¹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 146, 203, 299, 357, ki navaja tudi napis na nagrobni plošči; Lavrič: *Zgodovina*, str. 466, 467. V grobnico so že leta 1704 položili prošta Prešerna.

³² NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 14, št. 27, p. 346, 26. junij 1716.

³³ Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 112–113.

³⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 15, št. 32, pp. 361–362, papeški breve (prepis) in listina Viljema Lesleja z dne 6. decembra 1724; prim. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 12, št. 22, p. 35, 31. marec 1701; Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 268.

³⁵ Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium*, IV., str. 331–340.

Božje narave. Ker so vse bratovščine dolžne častiti svojega ustanovitelja, morajo to še toliko bolj storiti tiste, katerih ustanovnik je sam Jezus Kristus. Člani drugih bratovščin obiskujejo podobe svojih ustanoviteljev in jih spremljajo v procesijah, četudi so na njih svetniki le naslikani in ne živi. Sv. Rešnje telo pa je pravi živi Bog, ki sedi v nebesih na Očetovi desnici, zato ga morajo obiskovati, spremljati in moliti z vso pobožnostjo in ponižnostjo. Četudi ravna jo prav tisti, ki romajo v svete kraje, je vendarle najsvetejša božja pot obiskovanje sv. Rešnjega telesa. Za to človeku ni treba daleč in z velikimi stroški potovati in se podajati v življenjsko nevarnost, ampak naj stopi v cerkev in počasti presveti Zakrament. Ko bi po mestu nesli kralja ali cesarja, bi vsi tekli za njim, s koliko večjo gorečnostjo bi torej morali spremljati sv. Rešnje telo, Kralja čez vse kralje. Velike duhovne koristi prejemajo člani po bratovščinskih odpustkih, deležni so tudi telesnih dobrin, ob smrti pa jim bo evharistija krepčilna popotnica v večnost.

Bratovščino z imenom **Odrešenika sveta** (*Redemptoris mundi*) – k njemu so se ljudje že v srednjem veku priporočali zoper kugo – so med hudo epidemijo kuge, ki je razsajala na Kranjskem v letih 1598 in 1599, ustanovili ljubljanski trgovci.³⁶ Tedaj so se zaobljubili, da bodo vsako leto na veliki petek pripravili spokorno procesijo, obljubo pa so začeli uresničevati šele, ko so se v Ljubljano naselili kapucini. Po mnenju Metoda Benedika naj bi jo bili prvič uprizorili med letoma 1608 in 1613 in ne šele 1617, kakor je v zgodovinopisju veljalo od Valvasorja dalje.³⁷ Pobudo za sodelovanje je dal p. Fortunat iz Verone, ki je v Ljubljano prišel iz Prage, kjer je le malo prej pod mentorstvom kapucinov začela izvajati spokorno procesijo bratovščina Kristusovega trpljenja.³⁸ V Ljubljani je bilo zaradi omenjene zaobljube mogoče procesijo hitro

uvesti;³⁹ zaslovela je daleč naokrog in postala zgled drugim mestom na Kranjskem.⁴⁰

Potem ko je kuga leta 1602 spet ogrozila Ljubljano,⁴¹ so trgovci v stolnici obnovili (leta 1519 zgrajeno) kapelo sv. Ane in vanjo postavili oltar Odrešenika sveta;⁴² škof Hren ga je posvetil 8. junija 1603 in odtlej je pri njem imela njihova bratovščina svoj sedež. Po sredi 17. stoletja so s sredstvi ljubljanskega trgovca Janeza Gajonzela postavili nov oltarni nastavek z lepo sliko titularja in kipoma kužnih zavetnikov sv. Roka in Boštjana.⁴³ Imena članov bratovščine so bila vpisana na ornamentalno okrašeni tabli, ki je visela na zahodni steni kapele.⁴⁴ Bratovščina je imela v stolnici tudi svoj inventar, potreben za obrede (posebej se omenjajo svečniki),⁴⁵ rekvizite za procesijo pa je hranila pri kapucinih. Ko so v novi stolnici staro oltarno opremo počasi nadomeščali z novo, je bratovščina pri slikarju Giulio Quagliu naročila oltarno sliko (1721–1723) Kristusa Odrešenika, ki je na križu premagal satana in smrt in s tem odrešil svet. Dejansko gre za odmik od prvotnega ikonografskega tipa, ki naj bi (v skladu z naslovom) predstavljal blagoslavljaljočega Kristusa z zemeljsko kroglo v levici.⁴⁶ Leta 1737 je kipar Henrik Mihael Löhr izdelal nov oltarni nastavek,⁴⁷ ki je današnjo podobo dobil v zadnji četrtini 19. stoletja. Ker bratovščina ni prispevala sredstev za kripto v kapeli, ji cerkveno predstojništvo ni dovolilo posebnega napisa na nagrobni plošči.⁴⁸

³⁶ Glede časa nastanka bratovščine je bilo v literaturi več ugotovitev. Seznam bratovščin, sestavljen pred ukinitvijo le-teh, jo postavlja v leto 1607 (Golija: *Janez Karel*, str. 52), zgodovinopisci pa navajajo letnici 1598 ali 1599. Zadnja se zdi verjetnejša, saj je tega leta zajela Ljubljano ena najhujših epidemij, med katero je umrlo veliko ljudi, gl. Dolničar: *Epitome*, str. 63; *Letopis Ljubljanskega kolegija*, str. 31.

³⁷ Letnica 1617, ki jo navaja Valvasor: *Die Ebre* 3/XI, str. 695, je bila med Ljubljančani splošno sprejeta, zato so leta 1717 obhajali stoletnico prve uprizoritve spokorne procesije, gl. Steska: Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 182.

³⁸ Benedik: *Die Kapuziner*, str. 330–335; Benedik: Škofjeiški pasijon, str. 424–426; Deželak Trojar: Listi ob kodeksu, str. 380–381; prim. Höfler: *Glasbena umetnost*, str. 64–65. Bratovščino v Pragi je ustanovil p. Matthias von Salò.

³⁹ Kapucini so se namreč zaradi redovnega uboštva pri prirejanju procesij morali povezati z bratovščinami; te so poskrbele za materialna sredstva in pripravile potrebne rekvizite, kapucini pa so prevzeli duhovno pripravo in organizacijo, gl. Deželak Trojar: Listi ob kodeksu, str. 373–374.

⁴⁰ Ljubljanska procesija je doživela prvo krizo, ko je p. Fortunata kot predstojnik zamenjal p. Justus di Monte S. Giusto, ki je procesijo prepovedal, vendar je bila na pritisk škofa in meščanov nato znova uvedena. Zaradi materialnih težav je prenehala spet leta 1681, vendar se je obdržala vse do leta 1778, gl. Benedik: *Die Kapuziner*, str. 330–335.

⁴¹ Dolničar: *Epitome*, str. 64.

⁴² Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 79–80.

⁴³ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 79; Dolničar: *Zgodovina*, str. 86, 236.

⁴⁴ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 60, 80.

⁴⁵ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 6, št. 9/II, 1680, p. 241, 11. dec. 1680.

⁴⁶ Murovec: Quaglieve oltarne slike, str. 4.

⁴⁷ Resman: Nekaj »novih« del, str. 409–410.

⁴⁸ NŠAL, ŠAL/Z, Ljubljana–Sv. Nikolaj, fasc. 165b, Beneficiji in mašne ustanove, 10. jun. 1724.

Oltar Kristusa Odrešenika, Ljubljana, stolnica.

Vsako leto na praznik sv. Roka je bratovščina priredila procesijo v Dravlje;⁴⁹ posebno zaobljubo k svetniku je napravila že na začetku 17. stoletja.⁵⁰ Ker je bila zaradi spokorne procesije, ki jo je na veliki petek vodila po ulicah ljubljanskega mesta, tesno povezana z ljudstvom, sta škof Herberstein in magistrat imela dolgo proceduro glede restrikcij te procesije.⁵¹

Zavetništvo Svete Trojice je postalo posebno popularno v času velike kuge, še zlasti ko je cesar Leopold leta 1680 na Dunaju vpeljal češčenje Svete Trojice kot izredno pomoč zoper »črno smrt« in sam postal član bratovščine z enakim imenom.⁵² CesarSKI zgled je očitno spodbudil tudi Ljubljančane, da so se odločili oživiti staro cehovsko bra-

Giulio Quaglio, Kristus Odrešenik, 1721–1723, oltar Kristusa Odrešenika, Ljubljana, stolnica.

tovščino ljubljanskih tesarjev in rokodelcev, ki je bila neuradno ustanovljena že leta 1570 z imenom Svete Trojice. Dne 22. decembra 1687 so prosili za ponovno ustanovitev oz. potrditev (s posebno sekcijo za tesarje);⁵³ škof Žiga Kristof Herberstein jo je 20. novembra 1688 potrdil kot **bratovščino Pre-svete Trojice** (brez vsakršnih dostavkov v naslovu) in hkrati odobril tudi predložena pravila (razen osmega člena). Določil je, naj bratovščina poskrbi, da se vsake kvatre opravita v stolnici po dve maši, ena za umrle in ena za žive člane, na tri leta pa naj izvolijo novo vodstvo. Vsako leto na nedeljo po vnebohodu (»Exaudi«) naj se zberejo v stolnici in najprej poslušajo duhovni nagovor, potem pa pod vodstvom kanonika (takrat je bil to mestni župnik) razpravljajo o pospeševanju bogoslužja in obračunu sindikov. Ključa za skrinjico (to naj ima pri sebi

⁴⁹ Prim. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 18, št. 35, pp. 10 ss., 4. marec 1736. Leta 1682 so procesijo izjemoma vodili po mestu, gl. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 7, št. 11/I, 1682, p. 215, 14. avg. 1682.

⁵⁰ Svetnik tedaj v Dravljah še ni imel cerkve.

⁵¹ Golia: *Janež Karel*, str. 52–55.

⁵² Kemperl: *Romanje*, str. 46, 47, 52, 54. K Sveti Trojici so se ljudje zatekali po pomoč tudi ob turški nevarnosti.

⁵³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 9, št. 15, p. 194, 22. dec. 1687.

prvi sindik), v kateri shranjujejo prispevke in razne bratovščinske dokumente, naj hranita enega sindik in drugega član, ki ga določijo tesarji (kot znak priznanja, da jo je nekoč ustanovil njihov ceh, vendar brez vsakršnih drugih predpravil). Bratovščini je škof določil sedež pri stolničnem oltarju Svete Trojice – tega je morala odtlej krasiti na svoje stroške – in odobril pravico, da v stolnici obhaja letni shod, se s svojim banderom udeležuje javnih procesij takoj za bratovščinama sv. Rešnjega telesa in Odršenika sveta ter vpisuje člane v bratovščinsko knjigo.⁵⁴

Ob vizitaciji bratovščine, ki jo je Herberstein opravil 3. aprila 1693, so predstavniki povedali, da so dali pravila natisniti v knjižici, da jim je trajne odpustke odobril Inocenc XI. in da nimajo obveznosti 40-urne molitve. Povedali so, da bandera še nimajo, a da ga bodo sčasoma priskrbeli, da imajo glavni praznik na nedeljo »Exaudi« (z jutranjo peto mašo ter popoldanskim nagovorom in razpravo), sekundarnega na tretjo postno nedeljo in da se petkrat zberejo v stolnici k molitvi rožnega venca (ob molitvenih shodih so si želeli tudi vikarjevega nagovora). Povedali so tudi, da vsako tretje leto izvolijo na glavni praznik novo vodstvo (rektorja, vicerektorja, ekonoma, tajnika in svetovalce) ali potrdijo prejšnje, da plačujejo dva cerkovnika, da posebnih dohodkov nimajo, razen prostovoljnih prispevkov članov in darov dobrotnikov.⁵⁵ Prispevke so pobirali ob letnem shodu in jih izročali ekonomu, ta pa je plačeval nastale stroške in vsako leto ali vsaj vsaka tri leta predložil obračun. Člani so darovali svoje prispevke tudi pri mašah v stolnici (petak na leto). Premičnin niso imeli, razen lesenih svečnikov, kipa Svete Trojice in skrinjice za miloščino.⁵⁶

Oltar Svete Trojice z znamenito Tintorettovo sliko je stal, ko ga je dobila v oskrbo bratovščina, v prvi kapeli ob severni steni ladje. Za bogoslužje si je bratovščina priskrbela lastne svečnike, za procesije pa kip Svete Trojice (tega bi s precejšnjo verjetnostjo smeli identificirati s kipom v vhodni veži ljubljanskega semenišča). V novi stolnici je bil sve-

totrojiškemu oltarju odkazan podoben položaj kakor nekdanj v stari, tj. v prvi severni kapeli ladje⁵⁷ (vendar je uglednejši položaj v transeptu prevzela »kapela« sv. Rešnjega telesa). Nov, marmorni oltar je dal leta 1711 postaviti Peter Anton Codelli, ki si je v kapeli zgradil grobnico. Kakšne pristojnosti je ob tem obdržala bratovščina, ni jasno, z naročili umetniških del pa se očitno ni veliko ukvarjala. Vprašanja zbujajo tudi njene spominske podobe, ki naj bi jih bila delila med svoje člane. Veider ji je namreč pripisal na Bogenšperku vrezano grafiko z upodobitvijo Svete Trojice; to na oblakih častita prvaka apostolov sv. Peter in Pavel, na zemlji pa sveta vojščaka Florijan in Jurij, ki kot varuha držita roki nad Ljubljano.⁵⁸ Po Veiderjevem mnenju naj bi se bil Valvasorjev sodelavec Andrej Trost pri motivu oprl na stolnično oltarno sliko vseh svetnikov iz Hrenovega časa, na kateri sta bila prav tako izpostavljena sv. Florijan in Jurij, vendar naj bi kompozicijo skrčil in poenostavil.⁵⁹ Vsekakor ni jasno, zakaj naj bi si bila bratovščina za predlogo izbrala sliko z oltarja, ki ni bil posvečen Sveti Trojici, v še večjo zadrego pa vodi podnapis *Man: Cong: Sacerdotum sub titulo SS. Trinitatis*, ki se nanaša na duhovščino. Ker upodobitev mesta (kljub vsem topografskim napakam) v resnici hoče ponazarjati Ljubljano in se delovanje Trosta na Bogenšperku v letih 1678–1688 ujema s časom ustanavljanja oz. dokončne ustanovitve stolnične bratovščine, si problem lahko zasilno razložimo z domnevo, da je znotraj bratovščine obstajala tudi posebna sekcija (*manipulus*) za duhovščino, ki je grafiko naročila, še preden je škof združbo uradno potrdil, ji določil enotno ime (brez posebnih dopolnil) in jo povezal z oltarjem Svete Trojice.

O stolnični bratovščini Svete Trojice je Janez Svetokriški spisal in leta 1700 objavil simbolike polno pridigo, v kateri je obravnaval skrivnost Svetega Trojstva in ljudi navduševal za članstvo v bratovščini.⁶⁰ Za izhodišče je vzel podobe iz sanj: ko je v sanjah hodil po ljubljanskih cerkvah, je v vsaki ugledal žlahtno drevo, najlepše, ki je segalo do nebes in razprostiralo veje po vsej deželi, pa je našel v stolnici. Spoznal je, da drevesa pomenijo bra-

⁵⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 9, št. 15a, pp. 162–164, 20. nov. 1688.

⁵⁵ Med dobrotnike so šteli tudi mašne ustanovnike; tako je npr. Marija Peer leta 1703 pri bratovščini Svete Trojice s kapitalom 300 goldinarjev ustanovila štiri maše ob kvatrah, Jurij in Regina Hafner pa sta naslednje leto s kapitalom 100 goldinarjev napravila ustanovo za dve maši na kvatrnji ponedeljek, gl. Maček: *Mašne in svetne ustanove*, str. 265, 281.

⁵⁶ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 10, št. 17, pp. 283–285, 3. april 1693.

⁵⁷ V prvo kapelo je bila dejansko predelena prvotna vhodna vežica na severni strani.

⁵⁸ Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, VZ III, št. 203 d.

⁵⁹ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 8, 80–81. Gre za sliko, ki jo je za škofa Hrena leta 1610 naslikal Krištof Weissman.

⁶⁰ Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium*, IV., str. 319–330.

Kip Svete Trojice, Ljubljana, Semenišče, vhodna veža.

tovščine, ki so po teh cerkvah ustanovljene, in da najvišje simbolizira bratovščino Presvete Trojice, ker njeni člani ne postanejo bratje in sestre svetnikov in svetnic, ampak samega troedinega Boga. Oni so veje, ki se raztezajo po deželi, listje so njihove molitve, sadovi pa odpustki, ki so jih deležni. Skrivnost Svete Trojice je nedoumljiva, spomin nanjo pa je vtisnjen vsepovsod (v najrazličnejših trojicah; v nadaljevanju jih pridigar nekaj našteje). Člani bratovščine jo vsak dan častijo z molitvijo treh očenašev in zdravamarij ter s serafinsko hvalnico *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Papež Inocenc XI. je bratovščino obdaril z odpustki; tako prejme vsak član ob vstopu v bratovščino popolno odpuščanje vseh svojih grehov, odpustke pa lahko pridobi tudi večkrat na leto. Kakor se ogenj ni dotaknil treh mladeničev v ognjeni peči, v katero jih je dal vreči Nebukadnezar, se plameni vic ne bodo dotaknili bratov in sester Svete Trojice. S pobožnostjo do troedinega Boga bodo rešeni tudi bolezni in nadlog.

Podobica bratovščine Svete Trojice, ok. 1687, Zagreb, Bibliotheca Metropolitana (VZ III, št. 203d, repr. po: Iconotheca Valvasoriana, 3, Ljubljana 2006).

Dizmova bratovščina, imenovana tudi Družba združenih (*Societas unitorum*), je bila ustanovljena leta 1688 na pobudo upravitelja idrijskega rudnika Volfa Sigmunda pl. Künpacha. Združevala je plemiče, izobražence in ugledne meščane, imela pa je omejeno število članov, sprva 26, pozneje (uradno od 1708)⁶¹ pa 51.⁶² Člani (imenovani tudi akade-

⁶¹ Članstvo so začeli širiti že (vsaj) leta 1695, leta 1699 so ga podvojili, to pa so v pravila uradno zapisali leta 1708 v Družbini knjižici *Disma-Philologia*, gl. *Spominska knjiga I.*, str. 17, 298, 321; *Spominska knjiga II.*, str. 137; prim. Dolinar: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih, str. 37; Smolik: Pregled članstva, str. 264.

⁶² Družbina knjižica *Disma-Philologia* (izšla leta 1708, ponatisnjena leta 1722/23) je predvsem življenjepis sv. Dizma in molitvenik v njegovo čast (z malimi dnevniciami po vzoru Rimskega brevirja), dopolnjen z obrazložitvijo nastanka in namena Družbe, z njenimi pravili in katalogom članov, gl.

miki), zbrani pod zavetništvom sv. Dizma, priprošnjika umirajočih, so molili in si prizadevali za srečno smrt, po družbenih pravilih so bili dolžni za vsakega umrlega sobrata v prvem mesecu po smrti darovati štiri maše zadušnice in se vsako leto v maju oz. juniju udeležiti slovesnega bogoslužja za vse pokojne člane. Poleg molitve so se morali odlikovati v krepostih; le-te so izražala njihova življenjska gesla, ki so jih vpisali v bratovščinsko knjigo, v katero je moral vsak dati naslikati tudi svoj grb in simbol. Pod geslom *Slavi in Muḡam (Famae et Musis)* ter v slogi (*Concordiae fructus – Uniti*), ki jih je povezovala in so si jo izbrali za bratovščinsko vodilo, so v prid Ljubljane in dežele Kranjske delovali na vseh področjih znanosti in umetnosti; prav v tem je Družba postala predhodnica Akademije delovnih (*Academiae Opemorum*), njeni ustanovni

člani pa tudi ustanovni člani Akademije. Za svoj simbol so si izbrali srce, sestavljeno iz šestindvajsetih majhnih src.⁶³ Med ljubljanskimi bratovščinami je imela Družba, ki je bila izrazito laiška ustanova (brez duhovnega voditelja in brez odpustkov), poseben status, zato ji je uspelo preživeti jožefinske reforme; obstala je vse do začetka 19. stoletja (zadnji član je bil vpisan v knjigo 12. junija 1801).⁶⁴

Ob ustanovitvi Družbe so člani sklenili, da bodo postavili lastno kapelo,⁶⁵ vendar se to več let ni zgodilo. Leta 1699 so se s Carlom Martinuzzijem dogovarjali za pozidavo stavbe pred Nemškimi vrati,⁶⁶ ker pa so tedaj že začeli nastajati načrti za zidavo nove stolnice, so se raje odločili za kapelo v njenem okviru. Izbrali so prostor v transeptu, nasproti oltarja sv. Rešnjega telesa; tu so postavili lep oltar, ki ga je z oljno sliko Kristusa s sv. Dizmom v predpeklju leta 1704 opremil Giulio Quaglio.⁶⁷ Quaglio je poslikal tudi stene (v letih 1703–1704), in sicer s freskami, ki predstavljajo razkošen nastavek (zaključen z družbenim emblemom združenih src), prizore s sv. Dizmom (Dizma kaže naklonjenost sveti družini na poti v Egipt, Dizmova smrt na križu⁶⁸ in njegovo poveljanje v nebesih) ter personifikaciji Pokore in Božje milosti.⁶⁹ Leta 1705 so pred oltarjem zgradili kripto za člane bratovščine; kot sporoča kronogram na plošči, je bila povsem dokončana leta 1709, ko so v njej pokopali prvega sobrata.⁷⁰ Imenitno marmor-

Oltar sv. Dizma, Ljubljana, stolnica.

Spominska knjiga I., str. 311–325; Kastelic: Ljubljanska plemiška družba, str. 21, 25; za članstvo Smolik: Pregled članstva, str. 263–275.

⁶³ Za nastanek, namen in pravila Dizmove bratovščine gl. *Spominska knjiga I.*, str. 7–21; prim. Dolinar: Ob tristoletnici Dizmove bratovščine, str. 33–34; Dolinar: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih, str. 35–39. Dolničar: *Zgodovina*, str. 122, 277, uvršča Družbo med šest vodilnih ljubljanskih bratovščin in navaja, da je med vsemi prva po dobrotelosti.

⁶⁴ Dolinar: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih, str. 36; Gostiša: *Spominska knjiga*, str. 4; Kastelic: Ljubljanska plemiška družba, str. 21; Smolik: Pregled članstva, str. 263; Lavrič: Svetniški zavetniki, str. 302–304. V Družbo so bili včlanjeni seveda tudi duhovniki.

⁶⁵ *Spominska knjiga I.*, str. 20–21. V kapeli naj bi opravljali vsakoletno glavno pobožnost in brali maše za umrle družbenike.

⁶⁶ Steska: Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 86.

⁶⁷ Dolničar: *Zgodovina*, str. 145, 149, 298, 302; Lavrič: *Zgodovina*, str. 464, 466; Murovec: Quagliove oltarne slike, str. 2–5.

⁶⁸ Prizor Dizmove smrti, ki ga je mogoče postaviti v zvezo z ljubljansko bratovščino, je ok. leta 1740 za p. c. sv. Križa na Hribcu pri Škofji Loki upodobil Valentin Metzinger, gl. Cevc: *Valentin Metzinger*, str. 369, kat. št. 169; Lavrič: Svetniški zavetniki, str. 303.

⁶⁹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 169, 324; Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 69–70, 115–118.

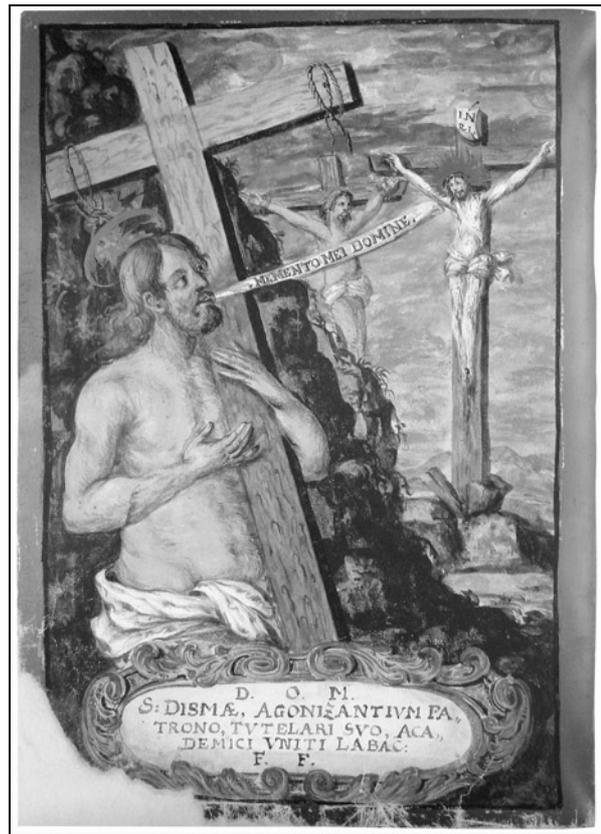
⁷⁰ Dolničar: *Zgodovina*, str. 203–204, 357–358; *Spominska knjiga I.*, str. 30–31; Smolik: Pregled članstva, str. 264.

Frontispic *Spominške knjige bratovščine sv. Dizma* (ARS, AS 1073, I/1).

no menzo so okoli srede 18. stoletja naročili pri Francescu Robbi; okrasiti so jo dali s simbolom Družbe, tj. s srci, združenimi v enem srcu.⁷¹ Odlično poslikana in opremljena kapela dokazuje visoke umetnostne ambicije Družbe združenih. Izjemno dragocena je tudi njena spominska knjiga; z izvrstno naslikanimi grbi in simboli članov je sčasoma postala prava zakladnica baročnega miniaturnega slikarstva (najlepše miniatures so izpod čopiča Simona Tadeja Volbenka Grahovarja).⁷²

Ko se je v novi ljubljanski stolnici konec avgusta leta 1706 duhovščina prvič zbrala k splošni škofijski sinodi, na kateri so mdr. odločali tudi o

Sv. Dizma, iluminacija v *Spominški knjigi bratovščine sv. Dizma* (ARS, AS 1073, I/1).

zidavi semenišča, je bila ustanovljena tudi duhovniška **bratovščina sv. Križa in sv. Filipa Nerija**.⁷³ Za češčenje svetnika, ki je bil dotlej na Kranjskem skoraj neznan,⁷⁴ si je prizadeval dekan Janez Anton Dolničar, zlasti pod vplivom Žiga Krištofa Herbersteina, ki se je leta 1701 kot upokojeni ljubljanski škof preselil k »Nerijevim« oratorijancem v Perugia.⁷⁵ Bratovščina je bila ustanovljena, da bi pomagala dušam v vicah ter zgradila in podpirala zavod za upokojene (revne ali zaslužne) duhovnike. Statut oz. pravila, ki jih je natisnil Johann Georg

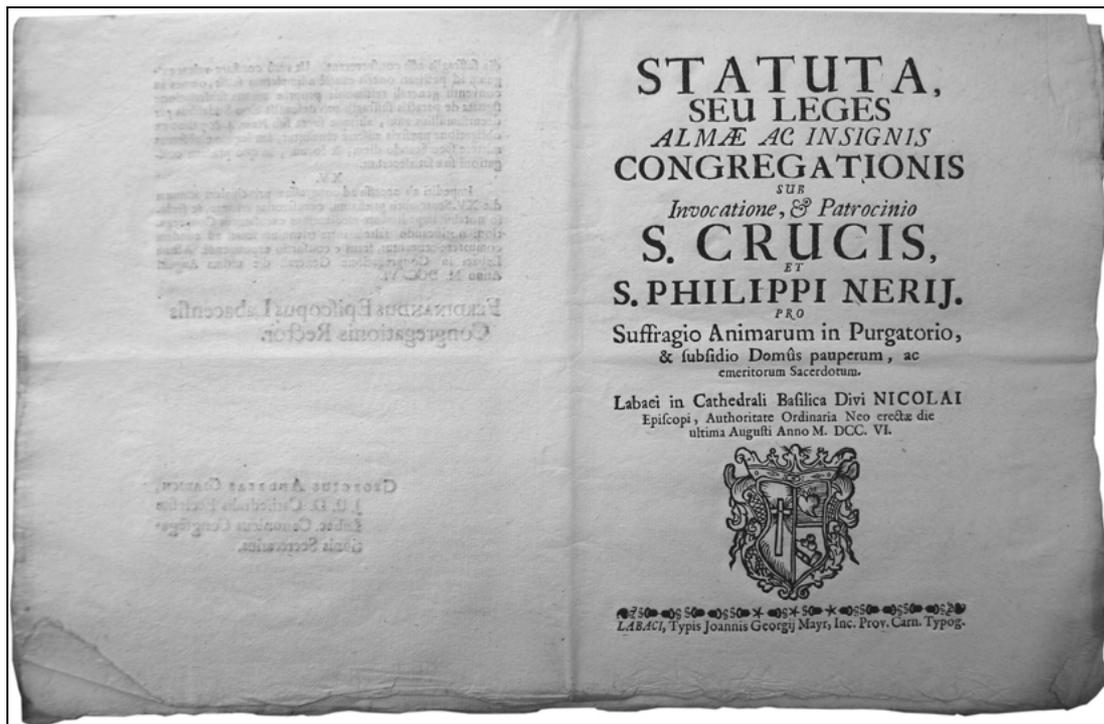
⁷¹ Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 116–118.

⁷² Družbina *Spominška knjiga*, ki jo hrani Arhiv Republike Slovenije (AS 1073, I/1r), je v faksimilu, transkripciji in prevodu skupaj s študijskim zvezkom izšla leta 2001 pri Valvasorjevi fundaciji v uredništvu Lojzeta Gostiše; za kodikološko obravnavo Golob: *Spominška knjiga*, str. 41–47; za embleme Kastelic: *Emblemi*, str. 115–261; za iluminacije Cevc: *Illuminirani kodeks*, str. 67–79; posebej za Grahovarjeve miniatures Vrhunc: Simon Tadej Volbenk Grahovar, str. 107–126; prim. Dolinar: *Ob tristoletnici Dizmove bratovščine*, str. 33–34.

⁷³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot. fasc., 12, št. 23, pp. 380–383, 5. jul. 1706; Dolničar: *Zgodovina*, str. 190, 345; Lavrič: *Zgodovina*, str. 473.

⁷⁴ Zanimivo je, da je podobico sv. Filipa Nerija, ki se zgleduje po Renijevi oltarni sliki, v svoji zbirki imel Valvasor (Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, VZ III, št. 203 b). Za Nerijev kult oz. podobo na Kostanjevici pri Gorici (1646–1649) gl. Lavrič: Janez Gregor Dolničar, str. 28, za Nerijev oltar v stolnici v Trstu (1714) pa *Spominška knjiga I.*, str. 270–271.

⁷⁵ Lavrič: *Zgodovina*, str. 460, 476–477.

Statut ljubljanske duhovniške bratovščine sv. Križa in sv. Filipa Nerija (NŠAL, KAL, fasc. 230).

Mayr,⁷⁶ so določala, da se bo bratovščina v prvi vrsti posvetila postavitvi doma za siromašne duhovnike, ki so ostali brez beneficijev ali pa zaradi starosti oz. onemoglosti ne morejo več opravljati dušnega pastirstva, in za tiste, ki po napornem dejavnem življenju želijo preostanek svojih dni preživeti v miru in pobožnem premišljevanju. Sobratje, ki bodo z miloščino in darovanimi mašami podprli gradnjo, bodo za zasluge deležni stokratnega plačila v večnosti. Glavni bratovščinski praznik je dan povišanja sv. Križa, sopraznik pa god sv. Filipa Nerija. Obhajajo naj ju s slovesno peto mašo, nemško pridigo in večernicami (z obvezno udeležbo tistih, ki bivajo v Ljubljani). Na praznična dneva morajo darovati maše za duše v vicah, in sicer eno leto za sobrate, drugo za vernike. Vsak sobrat naj po molitvi jutranjic in večernic pobožno recitira psalm *De profundis*, očenaš in zdravamarijo za duše v vicah, pobožno misel pa naj jim nakloni tudi ob vsakem obisku pokopališča. Glavni shod je vsako leto 15. septembra (oz. 16., če bi bil 15. na nedeljo), takoj za glavnim praznikom, in se ga morajo obvezno udeležiti vsi, ki zaradi kake obveznosti niso zadržani. Na shodu se opravi aniverzarij za duše pokojnih sobratov in vsak od članov ta dan daruje mašo zanje in za druge kristjane (če sam ne more, to izvrši »po drugem«); to velja za navzoče in od-

sotne. Drugo mašo v ta namen opravijo 5. maja (oz. 6., če bi bil 5. na nedeljo). Po končanem aniverzariju naj ima eden od sobratov latinski nagovor, nato se začne razprava o bratovščinskih zadevah in opravilih. Ob tej priložnosti se obnovi vodstvo bratovščine; sestavljajo ga rektor in njegov namestnik, štirje asistenti, tajnik in njegov namestnik, zakladničar in dvanajst svetovalcev. Kar je združbi v prid, naj potrdijo, drugo izboljšajo, pomembne zadeve pa dajo v obravnavo ter sprejmejo predloge, za katere glasujejo člani. Ko bo dom za duhovnike zgrajen, naj določijo pravila za njegovo delovanje (za sprejete in za upravitelja). Vanj bodo sprejemali stare, za pastoralo neprimerne in zaslužne duhovnike iz ljubljanske in sosednjih škofij. Predloge naj na glavnem shodu poda rektor ali njegov namestnik, in sicer po posvetovanju z asistenti, tajnikom in svetovalci. Že leta 1707 so na shodu presojali, ali naj dom za upokojene duhovnike postavijo pri cerkvi sv. Florijana, kot je bilo prvotno zamišljeno, ali pod skupno streho s semeniščem, tj. Karlovim kolegijem. Odločili so se za drugo možnost in zato kupili kopališče, da so z njim pridobili primerno zemljišče za zidavo. En del Karlovega kolegija so tako namenili semenišču in biblioteki, drugega pa upokojenim duhovnikom.⁷⁷

⁷⁶ Izvode *Statuta seu leges* hrani NŠAL, KAL, fasc. 160, 230.

⁷⁷ Lavrič: *Zgodovina*, str. 473, 475, 478, 482.

Carlo Martinuzzi: Stavba semenišča in zavoda za upokojene duhovnike, Ljubljana.

Leta 1707 so člani prvič slovesno proslavili praznik sv. Filipa Nerija; ob tej priložnosti je o velikih delih tega svetnika pridigal priznani govornik, kanonik Franc Bernard Fischer.⁷⁸ Na glavnem shodu, prvem po ustanovitvi, pa je zbrani duhovščini na temo Šola križa, doneča iz Pavlove trombe (*Schola crucis, in tuba Pauli resonans*), govoril ljubljanski kanonik Jurij Andrej Gladič.⁷⁹ Osrednjo pozornost je namenil misteriju križa in duhovniškemu poklicu. Ob tolikerih svetnih znanostih in študiju minljivih zemskih reči, ki raztresajo dušo z radovednimi nasladami in ničevostmi ali zavajajo celo h krivičnosti, naj člani naravnajo misli k najvišji kreposti. Zato jim predstavlja učno metodo, ki je svetna modrost ni učila, uporabljal pa jo je apostol narodov sv. Pavel, ko je oznanjal skrivnost križa in ni hotel »nič drugega vedeti« kot le »Jezusa Kristusa Križanega« (1 Kor 2,1–5). Ustanova, katere temeljni kamen je bil položen pred letom dni, si je za svoj glavni cilj izbrala Božjo čast, rešitev duš, ljubezen do bližnjega in kreposti. Kot spomenik duhovniške pobožnosti je »novo, veličastno in sijajno stolno cerkev« dopolnila s skrivnostjo križa. Člani so se

odločili zgraditi dom za zaslužne duhovnike, onemogle in izčrpane od dela, da bi jim omogočili dostojno starost; številne je namreč pestila revščina, saj duhovniški stan ni bil povsod spoštovan, ampak zaradi malopridnosti ljudstva in prezirljivosti plemstva marsikje zasmehovan in zasramovan. Zato je Gladič spodbujal člane, naj ustanovo podpro s svojim premoženjem; to je samo po sebi sicer minljivo, s pobožnim namenom pa bodo prav zaradi njega deležni večnega spomina in hvaležnosti. Tisti, ki jim bo ta ustanova omogočila mirno starost, bodo zanje molili in se jih spominjali pri oltarju. Naposled je govornik povabil k sodelovanju tudi laike; tem je bilo dovoljeno vstopiti v pobožno zvezo, da bi jo podprli z dobrodelnostjo.

V stolni cerkvi je bratovščina imela svoj sedež pri oltarju sv. Križa. Že kmalu po ustanovitvi se je Janez Anton Dolničar obrnil na upokojenega škofa Herbersteina v Perugii za nasvete in pomoč v zvezi z naročilom primerne bratovščinske slike, člane pa je na shodu leta 1707 skušal prepričati, da bi se odločili za kvalitetno izvedbo in jo finančno dovolj podprli.⁸⁰ Sliko patrona sv. Filipa Nerija so naposled s posredovanjem Aleša Žiga Dolničarja naro-

⁷⁸ Lavrič: Zgodovina, str. 479.

⁷⁹ Gladič: *Schola crucis*, primerek pridige hrani SKL, Dolničarjeva *Miscellanea II.*, št. 22.

⁸⁰ Lavrič: Zgodovina, str. 477.

Michelangelo Ricciolini, *Sv. Filip Neri*, 1709, slika stolnične bratovščine sv. Križa in sv. Filipa Nerija, Dobrova, ž. c. Marijinega vnebovzeta.

čili pri rimskem slikarju Michelangelu Riccioliniju, učencu slovitega Carla Maratta; dokončal jo je leta 1709. V kompoziciji se je oprl na Marattovo interpretacijo izvirne Renijeve podobe, zaradi naslova združbe pa dodal motiv križa.⁸¹ Tako je bratovščina lahko sliko postavljala na veliki oltar za oba svoja praznika, tj. za god sv. Filipa Nerija in za praznik sv. Križa.⁸² Ob teh priložnostih je izpostavljala v čiščenje tudi partikulo sv. križa, ki ji jo je podaril

škof.⁸³ Z »novo« duhovniško bratovščino se je škof pohvalil v poročilu o stanju škofije, ki ga je poslal v Rim leta 1716.⁸⁴

Kot zadnja baročna je bila leta 1730 v stolnici ustanovljena **bratovščina sv. Janeza Nepomuka**; z njo se je v relaciji o stanju svoje škofije leta 1731 Svetemu sedežu pohvalil Žiga Feliks Schrattenbach.⁸⁵ Njen patron, kanoniziran leta 1729, je zasedel prostor v kapeli sv. Andreja; tam mu je

Valentin Metzinger, *Sv. Janez Nepomuk*, 1749, slika stolnične bratovščine sv. Janeza Nepomuka, Hrušovo pri Dobrovi, p. c. sv. Jurija.

⁸¹ Za sliko gl. Zeri, Rozman: *Evropski slikarji*, str. 54–55, kat. št. 33, z navedbo literature; Lavrič: *Umetnostni spisi*, str. 47; First: *Carlo Maratta*, str. 68–70; Lavrič: *Zgodovina*, str. 478, 482. Slika je zdaj v župnijski cerkvi na Dobrovi.

⁸² Za bratovščinske praznike gl. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 12, št. 24, p. 83, 19. maj 1707, fasc. 13, št. 25, p. 139, 21. maj 1709, p. 227, 8. sept. 1709, p. 366, 25. maj 1710, fasc. 13, št. 26, p. 63, 24. maj 1711, fasc. 14, št. 28, p. 86, 22. maj 1717.

⁸³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 383, 30. april 1713.

⁸⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 14, št. 27, pp. 273 ss., 1. april 1716.

⁸⁵ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 17, št. 34, pp. 112–114, 17. april 1731. Točen datum ustanovitve še ni znan.

nato bratovščina postavila oltar s slikano podobo (okrašeno s petimi pozlačenimi lesenimi zvezdami in z namizno sliko sv. Franciška Ksaverja v pozlačenem okvirju), priskrbela pa je tudi njegovo sliko, ki jo je za noveno nameščala na veliki oltar (skupaj s pozlačenim izrezljanim baldahinom, svečniki in Križanim v školjčnem ornamentu). Verjetno je obe naslikal Valentin Metzinger; na večji, iz leta 1749, je tudi podpisan.⁸⁶

Bratovščina je dala tudi natisniti priročnik⁸⁷ in podobice, s katerimi je razširjala kult slovitega praškega mučenca. Veliko pozornost je posvečala glasbeni spremljavi svojih praznovanj, zlasti godu zavetnika Nepomuka; med notnim gradivom za stolnični kor zasledimo mdr. tudi kompozicije avstrijskega skladatelja Wenzla Zivlhoferja.⁸⁸ Med njenimi slavnostnimi govorniki pa je treba omeniti dunajskega avguština p. Teofila Schinla; njegova hvallilna in slavilna pridiga v čast sv. Janezu Nepomuku iz leta 1742 se je ohranila v tiskani izdaji.⁸⁹ V skrbi za lepoto prazničnega bogoslužja (poleg patronovega je praznovala tudi godove sv. Janeza Krizostoma, Janeza Krstnika,⁹⁰ Andreja in Jerneja) je bratovščina nakupila tudi dragocene paramente.

O premoženju, opremi in posredno tudi dejavnosti bratovščine nam precej pove inventarni popis, ki je bil sestavljen 19. januarja 1768.⁹¹ Ob tem času je imela 96 fl 48 kr 2 pf gotovine, v zadolžnicah pa kar 1.200 fl. Med dokumenti je hranila ustanovno bulo, račune in specifikacije rednih in izrednih izdatkov (iz let 1744/45–1750)⁹² ter sveženj različnih

listin. Imela je nekaj oltarne opreme in precej parametrov. Oprema za veliki oltar je bila namenjena za opravljanje novene, sestavljali pa so jo oltarna slika sv. Janeza Nepomuka ter pozlačen rezljan baldahin, h kateremu so spadali še štirje kovinski svečniki z dvanajstimi svečami in Križani, stoječ v pozlačeni rezljani školjki. K njej so sodili tudi zlat, srebrn in rdeč rožast ornat, kazula iz blaga, tkanega z zlatom na rdeči podlagi, in kazula iz rožnate svile z vezeno osrednjo podobo (s pripadajočo opravo), pa alba s široko saško čipko, dve albi iz finega nemškega platna s široko idrijsko čipko in ena iz navadnega platna z idrijsko čipko. Našteti so tudi več humeralov, cingulov, korporalov, purifikatorijev, prtov in dva veluma. Potem so popisani še: šest srebrnih in šest medeninastih svečnikov, devetnajst majhnih železnih svečnikov, dva lesena pozlačena svečnika, žičnata držala za sveče, trije prti za veliki oltar, omarični prt, trije prti za kapelo sv. Janeza Nepomuka, dve oltarni blazini iz rdeče svile, štiri usnjene oltarne blazine, tri rezljane in dobro pozlačene zastekljene kanonske table za veliki oltar in tri take za Nepomukovo kapelo, tri navadne kanonske table za dnevno rabo, štirje pozlačeni stenski svečniki, šest rezljanih pozlačenih piramid s po tremi svečami, trije antependiji za veliki oltar, dva velika in dva majhna antependija za Nepomukovo kapelo, en navaden antependij za vsakodnevno rabo, zastekljena slika sv. Franciška Ksaverja s pozlačenim okvirjem skupaj z medeninastim, v ognju pozlačenim Križanim, ki se postavlja na oltar v Nepomukovi kapeli. Sledijo baldahin iz rdečega damasta s snemljivimi stranskimi zavesami skupaj z dvema medeninastima svečnikom, rdeča tkanina za stopnice v kapeli, namizna preproga, pet novih lesenih pozlačenih zvezd za veliko sliko sv. Janeza Nepomuka, pet starih zvezd, šest rezljanih pozlačenih čokov z umetnimi rožami, dva velika in osem majhnih vrčev za rože, dva oltarna grmička s sadeži. Potem so navedene še mašna knjiga, knjižica s slovenskimi litanijami, velika rezljana pozlačena zastekljena tabla z odpustki, s stranskimi krili, okrašena z rdečim žametom in ena manjša v črnem okvirju. V zalogi so hranili več svile, platna, trakov, sveč, voska in majolik, imeli so tudi kip Vstalega in posrebrno svetilko. Od pohištva so naštet: predalnik nad zakristijo, tri hrastove omare nad kapelo, lesena skrinja ter omara s prtom in antependijem.

Bratovščina je imela dragocen album, vezan v rdeč žamet, s srebrnim okovjem, v navadno usnje vezano staro bratovščinsko knjigo, v črno usnje vezano knjigo umrlih članov, futral s štiriintridesetimi vezanimi bratovščinskimi knjižicami, futral s štiriindvajsetimi bratovščinskimi sličicami iz papirja

⁸⁶ Metzingerjev Sv. Janez Nepomuk je v 19. stoletju prešel v last cerkve na Hruševem pri Dobrovi, gl. Cevc: *Valentin Metzinger*, str. 392–393, kat. št. 274. Da je bila Metzingerjeva slika nekdanj v Nepomukovem oltarju, je vidno iz Goldensteinove kritike obnove stolnice, gl. Lavrič: Goldensteinova kritika, str. 35. Veider jo je na podlagi grafike (ta zdaj ni v razvidu) sicer pripisal Fortunatu Bergantu, gl. Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 104.

⁸⁷ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 17, št. 34, p. 45, 5. nov. 1730.

⁸⁸ Höfler: *Glasbena umetnost*, str. 129, za glasbeno dejavnost bratovščin gl. tudi str. 63, 64, 118.

⁸⁹ Schinl: *Drey Lob- und Ehren-Predigen* (skupaj s pridigama v čast sv. Trojici in sv. Juriju), primerek hrani SKL, Q. V. 19, Orator Germano-Latinus; Cvetko: *Academia Philharmoniarum*, str. 118; Pohlin: *Kraynska grammatika*, str. 403; Vidmar: Kritični prevod, str. 547.

⁹⁰ Sv. Janez Krizostom in Janez Krstnik se poleg sv. Janeza Evangelista pogosto pridružujeta Nepomukovemu kultu.

⁹¹ NŠAL, ŠAL/Ž, Ljubljana-Stolnica, fasc. 165b, Beneficiji in mašne ustanove, inventar bratovščine, 19. januar 1768. Škofijski tajnik in bibliotekar Joseph Franz Edler von Werth je 20. januarja inventar prepisal v dveh izvodih, enega za škofijo, drugega za bratovščino.

⁹² Obdobje izrednih izdatkov bi hipotetično lahko povezovali z načrtovanjem in postavitvijo novega oltarja sv. Janeza Nepomuka. Temu v prid govori Metzingerjeva slika z letnico 1749.

(lepenke), štiri nevezane knjige bratovščinskih pravil, oznanila za noveno, oznanila za praznike sv. Janeza Krizostoma, Janeza Krstnika, Andreja in Jerneja, paket naslovnice za bratovščinske knjige, bratovščinske odpustke, vpisnice v bratovščino, tri tisoč papirnatih podob sv. Janeza Nepomuka (v velikosti osmerke), bakrorezno podobo sv. Janeza Nepomuka z nekaj oltarnimi podobami, nekaj tiskov za praznike oz. maše. Imela je tudi precej muzikalij: dvaindvajset maš različnih skladateljev s partiturami za sopran, alt, tenor, bas, prvo in drugo violino, violončelo in violon. Nato še dvajset litanij, enajst ofertorijev, štiriindvajset arij, deset *Tantum ergo*, eno himno *Te Deum*, eno *Salve Regina*, eno *Regina Coeli*, eno mašo, en oratorij in en motet sv. Janeza Nepomuka, en zavitek različnih muzikalij in notni papir. Hranila je tudi relikvije sv. Janeza Nepomuka, vdelane v srebro, s futorialom in avtentiko.

Bratovščina pri Sv. Florijanu

Bratovščina Žalostne Matere Božje (Materie Božje sedmerih žalosti) pri Sv. Florijanu, podružnici stolne cerkve, je bila ustanovljena leta 1713,⁹³ delovala pa je do zatrtja pod Jožefom II. Sedež je imela pri istoimenskem oltarju, kjer so se člani shajali ob sloveči Marijini milostni podobi (to je leta 1639 naslikal Tomaž Kundišek), da bi se združeni priporočali v njeno varstvo.⁹⁴ Bratovščinska matrikula je še ohranjena,⁹⁵ predmeti iz srebra pa so bili (že po njeni ukinitvi) na ukaz okrožnega urada skupaj s srebrnimi in zlatimi votivi (prstani, uhani itd.), ki so jih ljudje darovali Šentflorjanski Materi Božji, pretopljeni.⁹⁶ Naše dni je dočakal le kip Žalostne Matere Božje iz bakrene, posrebrene in deloma pozlačene pločevine iz ok. srede 18. stoletja. Marija, pritrjena na črno lužen lesen podstavek, se zgleduje po Kundiškovi sliki; vidna je do kolen, obdaja jo žarkast sij, roki ima sklenjeni k molitvi,

Žalostna Mati Božja, bratovščinski kip iz p. c. sv. Florijana, Ljubljana-Sv. Jakob, župnišče.

srce prebodeno z mečem, za njenim hrbtom pa se vzpenja križ, ki opozarja na Jezusovo trpljenje.⁹⁷ Kip so najbrž nosili v procesijah. Med člani in drugimi verniki je bratovščina širila grafične posnetke milostne podobe,⁹⁸ natisnjeni so bili v številnih različicah (tudi delno kolorirani ali vkomponirani v besedilo z molitvijo k Žalostni Materi Božji).

⁹³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 380, 26. april 1713; Steska: Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 169; Kovačič: *Cerkev sv. Florijana*, str. 29; Kemperl: *Romanje*, str. 60, 176.

⁹⁴ Kovačič: *Cerkev sv. Florijana*, str. 29. Že ob ustanovitvi se je v bratovščino vpisalo dvesto članov, pripadnikov različnih stanov in obeh spolov.

⁹⁵ NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana-Sv. Jakob, Razne knjige, fasc. 10, št. 24. Vpisna knjiga bratovščine Žalostne Matere Božje (1718–1784) ima zlato obrezo in usnjene platnice z vtisnjanim Marijinim prebodenim srcem.

⁹⁶ NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana-Sv. Jakob, Spisi, fasc. 6, cerkveni računi 1778, 1787; prim. Simoniti: *Liturgično posodje*, str. 6; Simoniti: *Zakladi slovenskih cerkva*, str. 152, kat. št. 137.

⁹⁷ Kovačič: *Cerkev sv. Florijana*, str. 23; Simoniti: *Liturgično posodje*, str. 43, kat. št. 23; Simoniti: *Zakladi slovenskih cerkva*, str. 152, kat. št. 137. V literaturi kip doslej ni bil povezan z bratovščino, vendar se ta zveza kaže kot najbolj smiselna, gl. Lavrič: *Ljubljanske baročne bratovščine*, str. 282.

⁹⁸ Prim. Lozar Štamcar: Prispevek k preučevanju, str. 78. Razmeroma kvalitetno grafiko je v Gradcu vrezal in signiral Johann Michael Kauperz, večina drugih podob pa je anonimna. Grafike niso označene kot bratovščinske.

Grafika z molitvijo k Šentflorjanski Žalostni Materi Božji, Semeniška knjižnica, Ljubljana.

Johann Michael Kauperz, Šentflorjanska Žalostna Mati Božja, Semeniška knjižnica, Ljubljana.

Bratovščina pri Sv. Petru

Leta 1712 je šempetrski župnik Janez Skrpin ustanovil bratovščino z naslovom Pomoč umirajočim za srečno zadnjo uro. Potrjena je bila 11. aprila 1713,⁹⁹ 19. julija tega leta pa jo je papež Klemen XI. obdaril z odpustki. Skrpin je v tem času poskrbel za izdajo bratovščinske knjižice *Treuer Gefährt* (Zvesti spremljevalec), ki je bila ilustrirana z bakrorezi Benjamina Kenckla, izdelanimi na Dunaju.¹⁰⁰ Člani so jo uporabljali kot priročnik za posebno pobožnost t. i. Marijinih poti; le-to so opravljali ob dvanajstih kapelicah, ki so vodile od župnijske cerkve sv. Petra do podružnice Device Marije v Polju. Kapelice so postavili po zamisli (v resnici po videnju) in na pobudo jezuita Andreja Schweigerja leta 1711, naslednje leto pa jih je Janez Jurij Remb poslikal. Ikonografsko je koncept marijanskega cikla dvanajstih postaj izjemen; doslej niso znane kake njegove domače ali tuje vzporednice.¹⁰¹

⁹⁹ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 371, 11. april 1713.

¹⁰⁰ Skrpin: *Treuer Gefährt*, izvod v NUK, sign. 21037; prim. Smolik: Marijina pot, str. 8; Menaše: *Marija*, str. 291–292; Kemperl, *Romanje*, str. 58, 175, 192, 193; Kemperl: Romarska cerkev, str. 13–20.

¹⁰¹ Vrhovnik: Marijina znamenja, str. 36–40; Menaše: *Marija*, str. 291–292, z opozorilom na vsebinsko nenavadnost cikla; Kemperl: Romarska cerkev, str. 13–20, z navedbo starejše literature; prim. Dolničar: *Epitome*, str. 100, s poudarjenjem, da so postaje Marijinih poti začeli graditi »sine exemplō».

Bratovščina je imela sedež v šempetrski cerkvi pri oltarju, za katerega je Valentin Metzinger leta 1734 naslikal Marijo pomočnico umirajočih. Slika nazorno kaže namen bratovščine, ki se je posvečala umirajočim in se v molitvah za srečno zadnjo uro in za duše v vicah zatekala k Mariji; na sliki na Marijino vsemogočno priprošnjo opozarja duhovnik, ki spremlja in prevideva bolnika ob asistenci članice bratovščine, medtem ko peklenški pošasti v spodnjem delu kompozicije seštevata grehe oz. dolgove umirajočega.¹⁰² Bratovščina je na praznik Marije Snežne vodila procesijo v Polje, leta 1754 pa jo je preusmerila k ljubljanskim uršulinkam.¹⁰³

Benjamin Kenckel, *Marijina pot v tempelj, prva postaja Marijinih poti, grafika iz bratovščinske knjige »Zvesti spremljevalec«, 1713, Semeniška knjižnica, Ljubljana.*

Valentin Metzinger, *Marija Pomočnica umirajočih*, 1734, Ljubljana, ž. c. sv. Petra.

Druge ljubljanske bratovščine

V Ljubljani je od leta 1711 delovala **bratovščina krščanskega nauka**, ki je bila povezana s poučevanjem nauka v stolnici.¹⁰⁴ V drugi polovici 18. stoletja se omenjata še **bratovščina gosposke služinčadi**, ki je leta 1767 v stolnici ustanovila maše pri oltarjih sv. Rešnjega telesa in sv. Marije

¹⁰² Menaše: *Marija*, str. 188, z razlago, da seštevki pomenijo leta, ki naj bi jih umirajoči prebil v vicah; Cevc: *Valentin Metzinger*, str. 114–115, kat. št. 80; Kemperl: *Bratovščine kot naročnice*, str. 37, 39–40.

¹⁰³ Kemperl: *Romanje*, str. 177.

¹⁰⁴ ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 47, 3. april 1711, p. 50, 12. april 1711, fasc. 14, št. 28a, 1717–1718, priloga z zapiski Janeza Antona Dolničarja o ustanovitvi in pravilih bratovščine krščanskega nauka; Lavrič: *Janez Gregor Dolničar*, str. 50.

Magdalene,¹⁰⁵ in **bratovščina kočijažev**.¹⁰⁶ Nekaj bratovščin je bilo ustanovljenih tudi v bližnjem predmestju, vendar te niso zajete v prispevek.

***

Bratovščine so bile eden bistvenih elementov baročne pobožnosti (in z njo povezanega umetnostnega naročništva), dobrodelnosti in družbene sožitja. Ker so se med ljudmi globoko vkoreninile, sta morali cerkvena in svetna oblast iztrebljati njihove sledi¹⁰⁷ še nekaj let po ukinitvi.¹⁰⁸

Viri in literatura

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1073 – Zbirka rokopisov I/1r, *THEATRVM MEMORLAE NOBILIS, AC ALMAE SOCIETATIS VNITORVM / Das ist Schau Bühne der Gedächtnuß der Adelichen und Gottseeligen Gesellschaft der Vereinigten zu Stäits wehrenden Andenken Eröffnet In der Ubralten Hauptstatt Laybach 1688.*

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

KAL, fasc. 160, 219, 230, 232, 233, 327
 ŠAL I., fasc. 24
 ŠAL/Šk. prot., fasc. 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 23
 ŠAL/Viz., fasc. 5
 ŠAL/Ž, Ljubljana–Sv. Nikolaj, fasc. 165b, Beneficiji in mašne ustanove 17.–19. stol.
 ŠAL/ŽA, Ljubljana–Sv. Jakob, Razne knjige, fasc. 10, št. 24: *Einschreib-Buch deren in die bruderschafft der Schmerzhafften Mutter Gottes Maria bey St. Florian alhier in Laybach einuerlebten Herrn Herrn brüeder un(d) Frauen Frauen Schwestern, 1718–1784.*
 ŠAL/ŽA, Ljubljana–Sv. Jakob, Spisi, fasc. 6

SKL – Semeniška knjižnica Ljubljana

rkp. 11, Dolničar, Janez Gregor: *Annales urbis Labacensis, metropolis inchyti Ducatus Carnioliae, das ist,*

Jahrs-Geschichten der fürstl. Haupt Statt Laybach. Von Anno 1660, biss 1700. Dann continuiret von Anno 1700 biss 1718, 1701–1718.

Dolničarjeva *Miscellanea* II., št. 22

Orator Germano-Latinus, Q. V. 19

Tiskani viri

DISMA-PHILOGIA Das ist Liebes-Eyffer zu den Büssenden Schächer Den Heiligen DISMAS, Der Adlichen und vortrefflichen Gesellschaft Der Vereinigten / Zu Laybach in Crain außerkohrnen Schutz-PATRON, Und Weegs-Gefährten in die Lange Ewigkeit. / Worbey dises grossen H. Lebens-Beschreibung / Tag-Zeiten / und Litaneey / wie auch gedachter Gesellschaft Gesätze / und Catalogus zufinden. Cum Licentia Superiorum. / Laybach / Gedruckt bey Johann Georg Mayr / Einer Löbl. Lands in Crain / Buchdrucker und Händler / 1708.

Dolničar, Janez Gregor: *Epitome chronologica, continens res memorabiles nobilis & antiquissimae urbis Labacensis, metropolis inchyti Ducatus Carnioliae.* Labaci 1714.

Gladič, Jurij Andrej: *SCHOLA CRUCIS, IN TUBA PAULI RESONANS, SIVE ALLOCUTIO AD CLERUM INSIGNIS NEO-CONFRA-TERNITATIS SUB AUSPICIJS, & INVOCATIONE S. CRUCIS ET S. PHILIPPI NERIJ, Pro suffragio Animarum in Purgatorio, & subsidio Domus Emeritorum Sacerdotum. In Cathedrali Basilica Labaci Autoritate Ordinaria Erectae. PER GEORGIUM ANDREAM GLADICH J. U. D. Canonicum Labac. & Secret. Congregat. Die XV. Septembris in Generali Congressu primo post erectionem ANNO M. DCC. VII./ Labaci, Typis Joannis Georgij Mayr, Inchy. Prov. Carn. Typogr.*

Schintl, Teofil: *Drey Lob- und Ehren-Predigen / Deren die Erste zu Ehre Deß Heil. Beicht verschwigenen Blut-Zeug IOANNIS NEPOMUCENI, An den Titular-Fest Seiner preißwürdigst auffgerichten Bruderschafft in der Hochlöbl. Dom-Kirche S. Nicolai [...], vorgetragen worden von P. F. TheophILO SchInL, Ordens eInes heIlIgen Vatters AVgVstInI, In besagter KIrChe TeVtsChen / aVCh Fasten-PreDIger zV LaIIbaCh. / Gedruckt zu Laybach / bey Adam Friderich Reichhardt / Landschaft-Buchdruckern.*

STATUTA, SEU LEGES ALMAE AC INSIGNIS CONGREGATIONIS SUB Invocatione, & Patrocinio S. CRUCIS, ET S. PHILIPPI NERIJ. Pro Suffragio Animarum in Purgatorio, & subsidio Domus pauperum, ac emeritorum Sacerdotum. Labaci in Cathedrali Basilica Divi NICOLAI Episcopi, Autoritate Ordinaria Neo erectae die ultima Augusti Anno M.DCC.VI. / LABACI, Typis Joannis Georgij Mayr, Inc. Prov. Carn. Typog.

¹⁰⁵ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 276. Mašna ustanova je bila potrjena 1768.

¹⁰⁶ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 279.

¹⁰⁷ Prim. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 21, št. 44, p. 275, 1. dec. 1787, fasc. 23, št. 46, pp. 149–176, 1788; prim. Kemperl: Bratovščine kot naročnice, str. 40.

¹⁰⁸ Za posredovanje študijskega gradiva izrekam zahvalo prof. dr. Marijanu Smoliku ter zaposlenim v Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Arhivu Republike Slovenije, za pripravo fotografskih posnetkov za objavo se zahvaljujem kolegu Andreju Furlanu, za pregled besedila pa kolegu dr. Blažu Resmanu.

Treuer Gefährt Auff der Allerglückseligsten Reiß in die Freudige Ewigkeit Oder Zwölff Marianische Weeg Umb Erhaltung einer glückseligen Sterb-Stund: Durch Zwölff STATIONEN, oder Kirchfahrts-Säulen Welche erstlich / und urspringlich zu Laybach in Crain / von der Pfarr-Kirchen S. Petri, zu der wunderthätigen Mutter Gottes Maria in Feld: Auff angeben eines Gottseligen / und fromen Mysta-Mariophili im Jahr 1711. ruhmwürdig auffgericht worden. Worbey anzumercken / daß denen Gebettern bey gedachten STATIONEN, die tägliche Andacht zu der Seeligsten Mutter Gottes Maria Monathweis beygesetzt worden. Cum Licentia Superiorum. Laybach / bey Joh. Georg Mayr / Lands. Buchd. 1713.

Valvasor, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*. Wagensperg 1679.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. Laibach–Nürnberg 1689.

Literatura

Abaffy, Mirna: *Vnderschiedliche Geistliche von Allen Heiligen, auch von allerley Eremiten Kupfferstich, welche von vnderschiedlichen Mahlern, Kupfferstechern vnd andern Künstlern inventirt, gezeichnet vnd ins Kupffer gestochen / mit sonderbahrem Fleiß zusamben gebracht durch Johann Weychard Valvasor, Iconotheca Valvasoriana*, 3. Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, Zagreb : Zagrebška nadškofija, Biblioteka Metropolitana, 2006.

Benedik, Metod: *Die Kapuziner in Slovenien 1600–1750*. Roma 1973 (tipkopijske disertacije).

Benedik, Metod: Škofjeloški pasijon 1713–1715–1721–1999–2000. *Liturgia Theologia prima*. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika (ur. Rafko Valenčič, Slavko Krajnc, Jože Faganel). Ljubljana-Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 415–429.

Cevc, Anica: *Valentin Metzinger 1699–1759. Življenje in delo baročnega slikarja*. Ljubljana : Narodna galerija, 2000.

Cevc, Emilijan: Iluminirani kodeks ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 67–79.

Cvetko, Dragotin: *Academia Philharmonicorum Laibacensis*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1962.

Deželak Trojar, Monika: Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona. v: Oče Romuald: *Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja* (ur. Matija Ogrin). Celje-Ljubljana : Celjska Mohorjeva družba, SAZU Ljubljana, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2009, str. 366–401.

Dolinar, France: Bratovščina. *Enciklopedija Slovenije* 1. Ljubljana : MK, 1987, str. 358.

Dolinar, France: Ob tristoletnici Dizmove bratovščine v Ljubljani 1688/89–1989, *Mohorjev koledar 1989*. Ljubljana 1988, str. 33–34.

Dolinar, France: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani. *Academia Operosorum*. Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve (ur. Kajetan Gantar). Ljubljana : SAZU, 1994, str. 35–46.

Dolinar, France: Bratovščina svetega Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici. *Naša luč* 47/4 (1998), str. 8.

Dolničar, Janez Gregor: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.

First, Blaženka: *Carlo Maratta in barok na Slovenskem. Pomen z Maratto povezane grafike za baročno religiozno slikarstvo na Slovenskem*. Ljubljana : Založba ZRC, Narodni muzej Slovenije, 2000.

Golia, Modest: *Janez Karel grof Herberstein, XX. ljubljanski škof in njegova doba. Doneski h kulturni in cerkveni problematiki jožefinizma*. Metlika 1945 (tipkopijske disertacije).

Golob, Nataša: Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. Kodikološke ugotovitve. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 41–47.

Gostiša, Lojze: Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, visoka pesem iluminiranega rokopisa na Slovenskem. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 3–5.

Gruden, Josip: Češčenje presvetega Rešnjega Telesa med Slovenci v preteklih stoletjih. *Voditelj v bogoslovnih vedah* 11 (1908), str. 88–98.

Höfler, Janez: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*. Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978.

Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium* (ur. Jože Pogačnik, Metod Benedik, Kajetan Gantar, Jože Faganel). Ljubljana : SAZU, 1998 (Razred za filološke in literarne vede SAZU, Dela 49/IV) (faksimile).

Kastelic, Jože: Ljubljanska plemiška družba sv. Dizma v času in prostoru. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 21–26.

Kastelic, Jože: Emblemi v ikonografskem ogledalu. Katalog. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške*

družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 115–261.

Kemperl, Metoda: *Romanje in romarske cerkve 17. in 18. stoletja v osrednji Sloveniji. Topografske študije. Gorenjska z Ljubljano*. Ljubljana 1999 (tipkopis magistrske naloge).

Kemperl, Metoda: Romarska cerkev Device Marije vnebovzete v Polju. »Polje, kdo bo tebe ljubil ...« *Teh naših petsto let* (ur. Anton Markelj). Ljubljana : Župnija Ljubljana-Polje; Družina, 1999, str. 10–20.

Kemperl, Metoda: Bratovščine kot naročnice umetniških del. Primer Metzingerjevih slik Sv. Marjeta in sv. Cecilija ter Marija pomočnica umirajočih. *Pogovori o baročni umetnosti 2001. Prispevki strokovnega srečanja v organizaciji Slovenskega umetnostno-zgodovinskega društva in Narodne galerije*. Ljubljana : Narodna galerija, 2002 (Knjižnica Narodne galerije. Študijski zvezki, 9), str. 37–41.

Kovačič, Lojze: *Cerkve sv. Florijana v Ljubljani*. Ljubljana : Župnijski urad sv. Jakoba, 1996.

Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti 1–2*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988 (Dela SAZU 32).

Lavrič, Ana: Goldensteinova kritika obnove ljubljanske stolnice, *Kronika* 44 (1996), str. 26–38.

Lavrič, Ana: Umetnostni spisi Aleša Žige Dolničarja. *Acta historiae artis Slovenica* 1 (1996), str. 35–78.

Lavrič, Ana: Giulio Quaglio v korespondenci Janeza Antona Dolničarja. *Acta historiae artis Slovenica* 1 (1996), str. 79–89.

Lavrič, Ana: Janez Gregor Dolničar in njegova Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. v: Janez Gregor Dolničar: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana : Založba ZRC, 2003, str. 11–62.

Lavrič, Ana: Zgodovina ljubljanske stolne cerkve po dokumentih Janeza Antona Dolničarja. v: Janez Gregor Dolničar: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana : Založba ZRC, 2003, str. 443–495.

Lavrič, Ana: *Ljubljanska stolnica. Umetnostni vodnik*. Ljubljana : Družina, 2007.

Lavrič, Ana: Svetniški zavetniki ljubljanskih baročnih akademij in društev. *Kronika. V zlatih črkah v zgodovini. Razprave v spomin Oljg Janša-Zorn* 57 (2009), str. 301–316.

Lavrič, Ana: Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Jezuitske kongregacije. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 251–286.

Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691). Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis (1596–1691) (ur. France Baraga). Ljubljana : Družina, 2003.

Lozar Štamcar, Maja: Prispevek k preučevanju božjepotnih grafičnih podob v 18. stoletju na Slovenskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 26 (1990), str. 57–84.

Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*. Ljubljana : Celjska Mohorjeva družba, 2005.

Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti. Ikologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje : Mohorjeva družba, 1994.

Mikuž, Jure: *Janez Vajkard Valvasor, Vnderschiedliche geistliche vnd weltliche Riß, vnd Zeichnungen, von vnderschiedlichen Mablern vnd Künstlern gueten vnd schlechten gezeichnet vnd gerissen, auch vnderschiedliche Laub vnd Krüntter [sic] Blätter nach dem Leben abgetruckt / welche mit sonderbahrem Fleiß zusamben gebracht durch Johann Weychard Valvasor, Iconotheca Valvasoriana*, 17. Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, Zagreb : Zagrebška nadškofija, Biblioteka Metropolitana, 2008.

Murovec, Barbara: Quaglieve oltarne slike v ljubljanski stolni cerkvi. *Umetnostna kronika* 7 (2005), str. 2–5.

Oražem, France: Hrenov odnos do bratovščin. *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje : Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu 15), str. 299–306.

Pohlín, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.

Resman, Blaž: Nekaj »novih« del Henrika Mihaela Löhra. *Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca* (ur. Alenka Klemenc). Ljubljana : Založba ZRC, 2000, str. 409–421.

Simoniti, Marjetica: *Liturgično posodje Šentjakobske cerkve v Ljubljani*. Ljubljana : Župnijski urad sv. Jakoba, 1997.

Simoniti, Marjetica: *Zakladi slovenskih cerkva. Zlatarska umetnost in obrt*. Ljubljana : Narodna galerija, 1999.

Smolik, Marijan: Marijina pot v Polje. *Družina* (1987), št. 32, 16. avg., str. 8.

Smolik, Marijan: Pregled članstva ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 263–275.

Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 1–2 (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001.

Steska, Viktor: Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11 (1901), str. 18–32, 69–97, 141–186.

Steska, Viktor: Slike v ljubljanskih cerkvah okoli l. 1715. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12 (1902), str. 49–57.

Stopar, Ivan: *Ljubljanske vedute*. Ljubljana : Arterika, 1996.

Škerlj, Stanko: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973 (Dela SAZU 26).

Veider, Janez: *Stara ljubljanska stolnica. Njen stavbeni razvoj in oprema*. Ljubljana : Umetnostno zgodovinsko društvo, 1947.

Vidmar, Luka: Kritični prevod Biblioteke Kranjske, v: Marko Pohlin: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.

Vrhovnik, Ivan: Marijina znamenja med Ljubljano in Poljem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 8 (1898), str. 36–40.

Vrhovnik, Ivan: Zatrte nekdanje cerkve in kapelle ljubljanske. *Danica* 3 (1905), str. 283–284, 299–300, 306–309, 347–348, 356–357, 362–364, 390–392, 407–410.

Vrhunc, Polonca: Simon Tadej Volbenk Grahorar (1710–1774). *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 8 (1970), str. 107–132.

Zeri, Federico; Rozman, Ksenija: *Evropski slikarji iz slovenskih zbirk / Maestri europei dalle collezioni slovene*. Ljubljana : Narodna galerija, 1993.

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2000 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 22).

leichnamsbruderschaft erneuert (als Bruderschaft der Schneider wird sie unter diesem Namen erstmals schon 1399 erwähnt), die sich der römischen Oberbruderschaft bei der Kirche S. Lorenzo in Damaso anschloss. Ihr Sitz befand sich zuerst beim Altar im Nordschiff der Kirche, 1636 wurde im Südschiff eine neue Kapelle errichtet. Die Kapelle wurde von Simon Marckenpeckh (1639) ausgemalt, den Ludwig Schönleben zugeschriebenen Altaraufsatz stattete Janez Francišek Gladič mit einem Bild aus. Im neuerbauten Dom erhielt die Bruderschaft ihren Platz im Nordteil des Transepts, wo Giulio Quaglio das Retabel (in diesem blieb Gladičs Bild erhalten) und die begleitenden Szenen malte (1703, 1705) und Francesco Robba eine neue Marmormensa mit zwei Engeln – Adoranten hinzufügte (Mitte des 18. Jh.). Die Bruderschaft errichtete in den Jahren 1640–1643 nach dem Vorbild der italienischen »Schulen« ein eigenes Oratorium. Der prestigeträchtige frühbarocke Bau besaß im Erdgeschoss Mesnerwohnungen und einen Abstellraum für das Bruderschaftsinventar und im Obergeschoss eine große helle Halle für 2000 Menschen und einen Chor.

Die Bruderschaft des Erlösers der Welt wurde in der Zeit der Pest (1598–1599) von Laibacher Kaufleuten gegründet, die das Gelübde ablegten, alljährlich am Karfreitag eine Bußprozession vorzubereiten, mit deren Durchführung aber erst begonnen wurde, als sich in Laibach die Kapuziner niederließen (erstmalig zwischen 1608 und 1613). Die Bruderschaft erhielt ihren Sitz in der Kapelle der hl. Anna, wo 1603 der Altar des Erlösers der Welt aufgestellt wurde. Für die Kapelle im neuerbauten Dom stellte Heinrich Michael Löhr den Altar her (1737), und Giulio Quaglio malte den Patron (1721–1723).

Die Bruderschaft der Hl. Dreifaltigkeit wurde offiziell 1688 bestätigt (als zunftmäßig organisierte Bruderschaft der Laibacher Zimmerleute und Handwerker wurde sie inoffiziell schon 1570 gegründet). Damals wurde ihr in der Kirche der Dreifaltigkeitssaltar (mit Tintoretts Bild) zugewiesen, für den sie besonders Sorge trug. Im neuerbauten Dom stellte Peter Anton Codelli einen neuen Altar auf (1711) und ließ sich in der Kapelle auch eine Gruft bauen. Die Prozessionsstatue der Hl. Dreifaltigkeit und ein von Andreas Trost gestochenes (von der Priesterschaft bestelltes und vermutlich vor der offiziellen Bestätigung und einheitlichen Benennung der Bruderschaft entstandenes) Andachtsbild haben sich erhalten.

Die Bruderschaft des hl. Dismas, auch *Societas unitorum* genannt, wurde 1688 gegründet. Sie ver-

---

Zusammenfassung

LAIBACHER BRUDERSCHAFTEN DES BAROCK UND IHRE KÜNSTLERISCHEN AUFTRÄGE.
BRUDERSCHAFTEN DER PFARR- UND FILIALKIRCHEN

Der Beitrag behandelt die Bruderschaften, die in der Barockzeit in den nichtklösterlichen Kirchen in Ljubljana (Laibach) tätig waren. In der Domkirche gab es davon sechs. 1592 wurde die Fron-

einigte Adlige, gebildete und angesehene Bürger, hatte aber eine beschränkte Mitgliederzahl (anfangs 26, später 51). Ihre Mitglieder bemühten sich um eine glückliche Todesstunde und wurden durch ein aktives Leben auf allen Gebieten der Wissenschaften und Künste zu Vorgängern der *Academia operosorum*. Als ausgesprochene Laienkörperschaft überlebte sie die Josephinischen Reformen. Anfangs war der Bau einer selbstständigen Kapelle geplant, dann entschied sich die Bruderschaft für eine Kapelle im neuen Dom. Altarbild, Retabel und begleitende Szenen im Südteil des Transepts malte Giulio Quaglio (1703–1704), eine neue Marmormensa fügte später Francesco Robba hinzu (Mitte des 18. Jh.). Äußerst wertvoll ist das Gedenkbuch der Bruderschaft, das einen wahren Schatz der barocken Miniaturmalerei darstellt.

Die geistliche Bruderschaft des Hl. Kreuzes und des hl. Philipp Neri wurde 1706 zu dem Zweck gegründet, den Seelen im Fegefeuer zu helfen und ein Heim für Priester im Ruhestand zu errichten und zu unterstützen (das Heim wurde im Gebäude des Priesterseminars eingerichtet). Ihren Sitz hatte es im Dom beim Altar des Hl. Kreuzes. Das Bild ihres Schutzheiligen malte Michelangelo Ricciolini in Rom (1709).

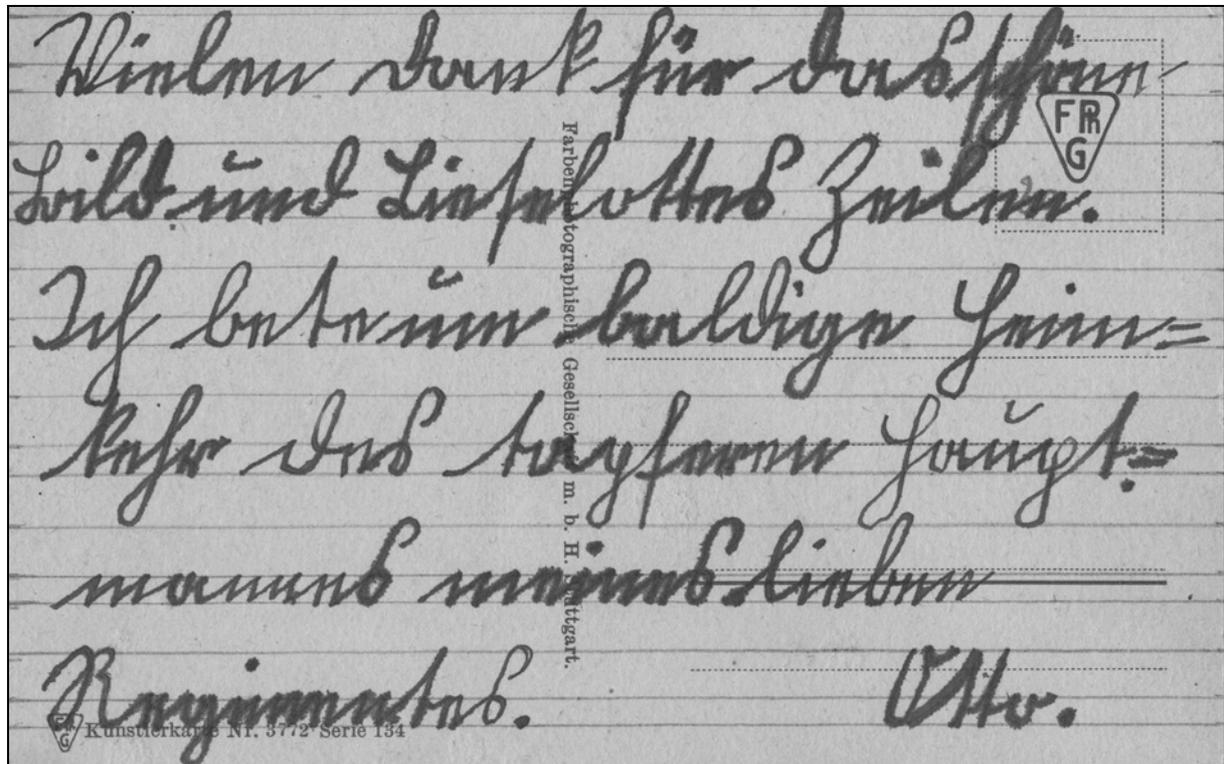
Als letzte wurde im Dom 1730 die Bruderschaft des hl. Johannes von Nepomuk gegründet. Ihr Schutzheiliger, der 1729 kanonisiert worden war, besetzte den Raum in der Kapelle des hl. Andreas, wo die Bruderschaft dann einen Altar mit seinem Bild errichten ließ. Sie besorgte auch sein Bild für

die Novene, das am großen Altar angebracht wurde. Vermutlich wurden beide Bilder von Valentin Metzinger gemalt, das größere von 1749 trägt nämlich seine Signatur. Die Bruderschaft verfügte über ein ziemlich großes Inventar und einige Parameter, ein wertvolles Gedenkbuch, grafische Andachtsbilder und mehrere Musikalien.

1713 wurde bei St. Florian, der Filiationkirche des Doms, die mit dem (1639 von Tomáš Kundišek gemalten) dortigen Gnadenbild verbundene Bruderschaft der Schmerzhafte Muttergottes gegründet. Ihre Mitglieder verbreiteten Grafiken des Gnadenbildes und ließen für Prozessionen auch eine Statue aus versilbertem und vergoldetem Blech anfertigen.

In der Pfarrkirche St. Petrus wurde 1713 die Bruderschaft vom Beistand Sterbenden für eine glückliche Todesstunde gegründet. Ihre Mitglieder hielten bei 12 Kapellen, die von der Pfarrkirche zur Filiationkirche zur Jungfrau Maria auf dem Felde führten, die besondere Andacht der sog. Marienwege. Als Handbuch verwendeten sie das Büchlein *Treuer Gefährt*, das Benjamin Kenckl mit Kupferstichen illustrierte (1713). Der Bruderschaftsaltar wurde von Valentin Metzinger mit einem Bild Mariens, der Sterbebegleiterin, ausgestattet (1734).

Außer den genannten waren in der Stadt noch einige andere Bruderschaften tätig (z. B. die Bruderschaften der Christenlehre, der herrschaftlichen Dienstboten und der Kutscher), die in dem Beitrag nicht eigens behandelt werden.

Hrbtna stran razglednice, poslana Liji Obereigner, s pisavo Otta Habsburškega (1912–2011), 1920
(original hrani Angelika Hribar, Ljubljana).